Lukács György elvtárs eddig magyarul meg nem jelent műveit is hozzáférhetővé kell tenni, és talán ideje volna már megkezdeni Lukács elvtárs műveinek gyűjteményes kiadását. *(Élénk taps.)*

Még egy kívánságom volna: a Petőfi Kör vitáit folytatni kell és nem megszüntetni. *(Élénk taps.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Mielőtt átadnám a szót Balogh Elemér elvtársnak, egy-két mondatban szeretnék reagálni arra, amit Varga elvtárs mondott. Úgy érzem, hogy egy kicsit nyílt kapukat dönget. A Petőfi Kör vitáit senki sem akarja Magyarországon beszüntetni. *(Ellentmondások. Zaj.)* A DISZ vezető szervei az elmúlt hetekben több ízben is határozatilag kimondták, hogy a Petőfi Kör vitái helyesek, egészségesek, tovább folytatandók[15]. Semmiféle más szerv semmiféle olyan intézkedést nem hozott, hogy a Petőfi Kör vitáit be kellene szüntetni. Felesleges dolog, úgy gondolom, a viták folytatását ilyen módon követelni, hiszen itt vagyunk, nem is kis számban, folytatjuk a Petőfi Kör vitáit és semmi jel nem mutat arra, hogy a vitákat abbahagyjuk. *(Taps.)*

BALOGH ELEMÉR: Kedves Elvtársak! Örömmel üdvözlöm a DISZ-központ kezdeményezését, azt, hogy a filozófiai front kérdéseiről szabad vitát kezdeményezett. Örülök neki, még abban az esetben is, ha egyikünknek-másikunknak itt ma keserű pirulákat kell lenyelnie. Az igazság ugyanis azt kívánja, hogy mindenki olyan keserű pirulákat nyeljen le, amilyeneket elkövetett hibáiért megérdemel. *(Élénk taps.)* Csak megjegyzem közbevetőleg, hogy minél hosszabban tapsolnak, annál rosszabb szolgálatot tesznek a XX. Kongresszus ügyének, amelyet most mindannyian képviselnek remélhetőleg. *(Zaj.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Ennek eldöntése helyett folytassuk a vitát.

BALOGH ELEMÉR: Minderre rá fogok térni felszólalásomban. Fontos tehát, hogy a problémákat bárdolatlan keménységgel és őszinteséggel, de ugyanakkor megfelelő higgadtsággal vessük fel és nagyon szeretném aláhúzni: megfelelő higgadtsággal, hogy ne adjunk ürügyet arra a mai napon, hogy egyesek azon vitatkoznak – mert vitatkoznak róla egyesek – hogy nem kellene-e megakadályozni a Petőfi Kör vitáit. *(Zaj.)* Szeretném hangúlyozni, hogy felszólalásomban az az őszinte célkitűzés lebeg szemem előtt, hogy segítsek létrehozni itt a mai napon a hazai marxista filozófiai front egységét. A párt érdeke ezt kívánja és éppen ezért nagyon fontos, hogy higgadtak legyünk és nem meggondolatlanok. Az ügy nem azon fordul meg, hogy Lukács elvtárs mennyi tapsot kap és vigyázzanak az elvtársak, hogy (*Közbeszólás:* Nincs szükség figyelmeztetésre!)

a felszólalások jó irányba menjenek. Engedje meg a közbeszóló elvtárs, hogy megjegyezzem, szerintem az előttem felszólalt elvtársak olyan hangot ütnek meg, amely nem alkalmas arra, hogy azok az elvtársak, akik a hibákat elkövették, beismerjék azokat. *(Taps.)* Ez odataszít becsületes elvtársakat a szektások karjaiba, és ezt meg kell érteni, elvtársak! Éppen azért, mert nem azt a célt tűzöm magam elé, hogy gúnyolódjak, hanem, hogy létrehozzuk ezt az egységfrontot, nem azokról az ellentmondásokról kell ma elsősorban beszélnünk, ami nem akadálya az együttműködésnek a filozófiai fronton, hanem ami akadálya annak. Hogy ezeket az akadályokat elhárítsuk, hogy a mai ülés jól sikerüljön, annak szerintem két fontos és elengedhetetlen feltétele van. Az egyik saját hibáink mélységes beismerése és azok mélyreható elemzése, a másik – aminek itt a filozófusok részéről meg kell történnie – Lukács György elvtárs teljes politikai rehabilitálása. *(Élénk taps.)* Ami a hibák beismerését illeti, az elvtársak meg fogják látni, hogy mi nagyon alaposan végiggondoltuk az elkövetett hibákat, és meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs, Havas elvtárs és a többi elvtársak is ugyanezt fogják tenni. Vannak azonban olyanok – és itt nem Havas elvtársra célzok – akik úgy akarnak ejutni a XX. Kongresszus üdvösségéhez, hogy nem akarnak előbb szabályosan megkeresztelkedni és keresztülmenni a purgatórium tüzén. *(Derültség és taps.)* Akad olyan is, aki éveken keresztül velünk együtt – mondjuk meg – súlyos hibákat követett el, de most elfeledkezve ezekről a hibákról, hetvenkedve jelenti ki, hogy a XX. Kongresszus őt igazolta. *(Taps.)* Szeretném tehát magam ettől a magatartástól elhatárolni és kijelenteni, hogy engem igenis nem igazolt, hanem sajnos, számos kérdésben megdöbbentett és elmarasztalt a XX. Kongresszus, és különösen megdöbbentett és gondolkodóba ejtett legutóbb a „Blum-tézisek". Ma az a véleményem, hogy a magyar filozófiai fronton én követtem el a legnagyobb hibákat. A lelkiismeret arra kötelez bennünket, hogy számos kérdésben alapvetően véleményt változtassuk és ha egyszer véleményt változtatunk, ne állítsuk azt, hogy mi már régen ezt az álláspontot képviseltük. *(Élénk taps.)* Mivel a filozófiai fronton nem Rákosi Mátyás követte el a hibákat, hanem mi és elsősorban én, ezért nekünk és elsősorban nekem kell önbírálatot gyakorolnom. Itt még egyszer hangsúlyozom, nem rossz hely ez a Petőfi Kör azoknak, akik elég erősek, hogy hibáikat bátran beismerjék, csak azoknak kellemetlen ez a hely, akik kicsinyes kispolgári hiúságból nem hajlandók hibáik beismerésére.

Fontos Lukács elvtárs teljes politikai rehabilitálása. A „teljes" szót szeretném hangúlyozni, ártatlan embereket rehabilitálni ugyanis csak egyféleképp lehet: teljesen! *(Élénk taps.)* A félig való rehabilitálás —

nem rehabilitálás. Nem lehet úgy rehabilitálni, hogy – ahelyett, hogy magunk mélységes önbírálatot gyakorolnánk –, inkább másokon igyekszünk rajta hagyni néhány pettyet, hogy a rossz lekiismeretünket ezzel megnyugtassuk, még mások esetleges megrágalmazása árán is. *(Taps.)* Ezért ismételten kérem az elvtársakat, hogy minél kevesebbet tapsoljanak. (*Közbeszólás:* Hozzászoktunk az elmúlt években!) Mindenesetre nem én szoktattam hozzá az elvtársakat. (*Közbeszólás:* Valaki hozzászoktatott! – *Másik közbeszólás:* Ez a hozzászokás nem igaz. Most az egyetértésünket fejezzük ki!)

Azért kértem szót harmadiknak, mert úgy érzem, hogy nagyon sok hibát követtem el a filozófiai fronton, másrészt fontosnak tartom, hogy amikor beismerjük itt hibáinkat – és Lukács elvtárs rehabilitálásában magam is szeretnék itt résztvenni –, szeretném leszegezni, hogy én nem tartozom Lukács György kritikátlan tisztelői közé, sőt ma is számos fontos kérdésben ellenlábasa, bírálója vagyok. Nem is azzal a szándékkal jöttem ide, hogy elvi bírálatomat elvtelenül feladjam. Fontos, hogy a filozófusok körében Lukács elvtárs rehabilitálását ne olyan elvtárs kezdeményezze, aki valóban csak kritikátlan tisztelője Lukács Györgynek, hanem olyan, akit nem lehet azzal megvádolni, hogy részrehajló Lukács György iránt. Ne értsük félre: Lukács elvtársnál, Fogarasi elvtársnál és tanítványaiknál is látok hibákat, amelyeket fel is fogok vetni, mindenesetre az arányokra most, a mai napon szerintem nagyon vigyázni kell. Amikor a bírálatokat el fogom mondani – és nagyon kérem az elvtársakat, hogy azokat ugyanolyan türelemmel hallgassák meg – ne tartsák ezt a bírálatot, amelyet nagyon keményen fel fogok vetni Lukács elvtársnak és Fogarasi elvtárs és tanítványaik felé, ne tartsák a rehabilitálás gyengítésének, mert ez két különböző, egymástól független dolog. Véleményem szerint jobb lesz, ha ki-ki maga veti fel a saját hibáit a közös ügy tisztázása érdekében.

A Blum-tézisekkel kell tehát kezdenem, hiszen évekkel ezelőtt erre való hivatkozással marasztalták el Lukács elvtársat, és az így kialakított véleményt mi is elfogadtuk. Az események azóta elmarasztalták a Blum-tézisek bírálóit és igazolták a Blum-tézisek készítőit, elsősorban Lukács elvtársat. Lukács György elítélésének és rágalmazásának elvi alapja megszűnt, tehát az összes, erre ráépített álláspontot fel kell adni becsületesen. Elsősorban az enyémet.

Magam egy feljegyzésben, amelyet a párt titkárságához küldtem és amelyben „Az ész trónfosztását”[16] bírálom, azt állítom, hogy e könyvben Lukács elvtárs régi hibáit ismétli, amelyeket hiába bíráltak évek óta. Ennek a levélnek a hangja olyan volt, amely nem méltó hang elvi viták-hoz. Ezt a levelet teljes egészében visszavonom, és érte Lukács elvtárstól

itt a nyilvánosság előtt bocsánatot kérek. *(Taps.)* Tartozom ezzel Lukács elvtárs becsületének csakúgy, mint a saját becsületemnek. El kell ismernem, hogy ezzel a levéllel megrontottam a bizalmat Lukács elvtárs tanítványai és köztem, bár ez a bizalom alakulóban volt. Fontos volt ezt beismerni, mert felháborodott lelkiállapotban írt levelemmel talán más elvtársakat rossz irányban befolyásoltam. Szükséges adót róttam le ezzel Lukács elvtárs felé, és meg vagyok győződve nemcsak saját nevemben, hanem Rudas elvtárs nevében is, mert ha Rudas elvtárs élne, ma ugyanezt tenné a helyemben. Véleményem szerint fontos, hogy ebben a kérdésben Révai[17] elvtárs is kellő önbírálatot gyakoroljon, mert rendkívűl fontos, hogy ha Révai elvtárs újra bekapcsolódik az ideológiai munkába, amit mi mindannyian óhajtunk, nagyon fontos, hogy ne kövesse el ugyanazokat a hibákat az Írószövetségben és másutt, mint amilyeneket elkövetett. Nem szabad megbírálatlanul hagyni ilyen – jóindulatból elkövetett, de végeredményben súlyos károkat okozó – hibák elvi alapját.

Hibáink gyökere – és ezt fontos elemezni – az a hibás, szektás szellem, amely mindenkiben ellenséget szimatol. Fontos, hogy magunkkal együtt ezt is a vádlottak padjára ültessük, ugyanakkor félreértések elkerülése végett leszegezem, hogy Lukács elvtárs könyvéről szóló bírálatomat, amelyet egyik tanszéki ülésünkön fejtettem ki, a jelzők, túlzások és egyoldalúság nélkül továbbra is fenntartom. Könyve bírálatát azonban jelenleg nem tartom időszerűnek, mert egyrészt erre most nincs időm felkészülni, márpedig erre alaposan fel kell készülni. Lukács elvtárs könyvéről Lukács Györgyhöz méltó kritikát kell mondani, olyan bírálatot, amelyről ne mondhassa, hogy felületes, gyenge bírálat, hanem tényleg megköszönje a kapott szempontokat. Azt is hangúlyozni kell a könyvvel kapcsolatban, hogy az az ellentmondás, ami köztünk van például az irracionalizmus értékelése kérdésében –, filozófiai kifejezéssel élve, marxisták egymás közti, nem antagonisztikus ellentmondása – a mai marxista filozófia keretein belül marad, és ezért úgy is kell kezelni, nem szabad belőle levonni messzemenő következtetéseket, mint ezt főként én tettem.

Fontos, hogy kitérjek együttműködésünk egyik legfontosabb területére: ez az Írószövetség. Itt kijelentem, hogy csak saját nézetemet fejtem ki. Az Írószövetségnek a filozófusok komoly munkaterületének kell lennie. Bennünket, pártfőiskolai tanárokat is nagyon-nagyon közelről, lelkiismeretünkben érint az írószövetség, mert ha Heller Ágnes vagy Mészáros István elvtárs nem ért valamivel egyet, akkor legfeljebb nem ír róla, de mi, pártfőiskolai tanárok kötelesek vagyunk elvileg igazolni a pártfőiskolán és másutt is az ideológiai munkáról szóló párthatározatokat mindaddig, míg a párthatározatot végre nem hajtották, vagy vissza nem vonták. Ha jó a

párthatározat, akkor nincs is semmi probléma, de ha komoly hibák vannak a párthatározatban, akkor a lelkiismeretünkkel kerülünk ellentétbe. Csak gondolkozzunk rajta, mire nevel párttagokat lelkiismereti vonatkozásban az, ha sorozatosan olyan párthatározatokat kell végrehajtani, amelyekben olyan pontok vannak, amelyekkel nem értenek egyet. Az Írószövetségről szóló párthatározat közel fél éve jelent meg[18]. Megjegyzem, hogy az Írószövetség kérdésében a magam részéről a párthatározat megjelenése előtt és az után illetékes szervek előtt világosan és félreérthetetlenül állást foglaltam. Nem mintha akkor már mindent tisztán láttam volna, de mindenesetre láttam azt, hogy az ottani problémákat mechnikusan osztálygyökerekre, vagy ellenséges tevékenységekre nem lehet visszavezetni. Meg kell mondanom, hogy illetékes elvtársak az én akkori véleményemmel nem értettek egyet. A legenyhébb kritika, amit kaptam, az volt, hogy nem tanultam meg jól a marxizmust, és nem látom, hogy az írók akkori magatartásának osztálygyökere van. Most itt az ideje, hogy továbbmenjünk, és mélyebbre hatoljunk a hibák feltárásában. Az Írószövetségről szóló párthatározat elvi alapja az osztályharc éleződéséről szóló sztalini nézet[19]. Idézem a párthatározatnak ezt a részét: „Amikor a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése útján lerakjuk a szocializmus alapjait az egész népgazdaságban, az osztályharc kiéleződik. Ebben a helyzetben egyes kispolgári, paraszti, értelmiségi rétegekben az ingadozás erősebbé válik." Meg kell mondanom, hogy az „Anyag és tudat" című pártfőiskolai előadásomban magam is ezt a helytelen nézetet fejtettem ki. Az osztályharc szükségszerű éleződését a XX. Kongresszus már elvetette, de az idézett részből a második mondat is hibás a párthatározatban, mert arról beszél, hogy kispolgári szövetségeseink egy része szükségszerűen szembe kell hogy forduljon a szocializmussal. A valóságban ez csak akkor válik szükségszerűvé, ha rosszul politizálunk feléjük. Ez a határozat – tehát még ha minden író kispolgár lenne is, és így csak szövetségesünk lehetne a szocializmus építésében, még akkor is – éppen szövetségeseink egy részét nyilvánítja ellenséggé.

Ugyanakkor, amikor politikánkban és irodalompolitikánkban is komoly szektás hibák voltak, az irodalomról szóló párthatározat a baloldali elhajlást csak formálisan említi meg és ténylegesen nem harcol ellene.

Azért, mert az osztályharc éleződése nem szükségszerű, még nem következik belőle, hogy nálunk nem éleződhet a jelen esetben. Meg kell ezt vizsgálni. Éleződik-e nálunk az osztályharc? Sem a kispolgárság, sem a tőkések száma jelentős mértékben nem változik. A kulákság lényegében fel van számolva. Nemzetközi méretekben általános enyhülés van. A gazdasági nehézségek 1951 óta kétségtelenül súlyosak, de mégsem szül-

tek ilyen tömeges jelenséget 1951-53-ban. Lehet-e beszélni tehát ideológiai gyökerekről? Ideológiai gyökerek bizonyára vannak, de egyrészt ezek évek óta megvannak, másrészt ebben elsősorban mi vagyunk hibásak, mert hiszen azok a problémák, amelyek az írók között mutatkoztak, nemcsak hogy nem rétegeződés szerint fordulnak elő, hanem elsősorbanc a kommunista íróknál. Nem hiszem, hogy kommunista íróink a Szabad Európán keresztül kerültek volna fokozott burzsoá ideológiai befolyás alá. Fontosnak tartom, hogy legalább annyira becsüljük íróink zömét és különösképp a kommunista írókat, tehát le kell vonnunk az elvi tanulságokat. Ha valaminek az elvi alapja megszűnik, akkor a következtetéseket meg kell változtatni. *(Taps.)* Ebből következik, hogy mindazt, ami elavult ebben a párthatározatban, ami nem jó, azt következményeivel együtt felül kell vizsgálni, ez a helyes és becsületes eljárás.

A következő kérdés, ahol önbírálattal tartozom, Hegel[20] értékelése. Ebben én követtem el a legnagyobb hibákat, és ezzel előmozdítottam a haladó filozófiai örökség egy részének lebecsülését. A hibáért teljes mértékben magamra vállalom a felelősséget. Hibáink a hegeli filozófia osztálytartalmának helytelen értékeléséből fakadtak és ezt fel kell számolni, tehát álláspontot szeretnék foglalni benne. Mai álláspontom a következő: Hegel nem az arisztokrata reakció filozófusa volt, hanem a fejletlen német burzsoáziáé, amely részben még a feudális osztály fejével gondolkodik és ennyiben reakciós vagy legalábbis bátortalan, részben a saját fejével és ennyiben közeledik a forradalomhoz. Ha ez nem így lenne, nem lehetne megmagyarázni, hogy Magyarországon hogyan válhatott a hegeli filozófia forradalmi törekvések leplévé, de mindenesetre a hegeli filozófiának két oldala van. A két oldal közül a pozitívra kell tenni a hangsúlyt, de a negatívról sem szabad elfeledkezni. Lukács elvtárs értékelését erről *Az ész trónfosztásá*ban továbbra is egyoldalúnak tartom.

A XX. Kongresszus és a lenini filozófiai örökség problémája a következő: lenini filozófiai örökségen a filozófiai elméletnek a gyakorlat új tapasztalatai alapján való alkotó továbbfejlesztését, az elméletnek a gyakorlattal való magas színvonalú, vulgarizálásmentes, dogmatizmustól mentes összekapcsolását értem. Magas színvonalon azt értem, hogy tovább kell fejleszteni a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus fundamentális kérdéseit, amelyeket mi a múltban elhanyagoltunk. Összekapcsolva a gyakorlattal és az ellenséges ideológiák elleni harccal, ehhez feltétlenül szükséges, hogy alaposabban tanulmányozzuk a marxizmus klasszikusait, Marx, Engels, Lenin műveit. Mi, propagandisták[21] ezzel sem állunk jól. Tanulmányoznunk kell a filozófia történetét is, ezen a téren is hibákat követtünk el. Meg kell mondanom, hogy erre a hibára első ízben Lukács elvtárs hívta fel a figyelmünket. Ne gondolják az

elvtársak, hogy ezt a bírálatot mi eleresztettük a fülünk mellett. A vitában kétségtelenül nem, de a vita után rögtön levontuk belőle a lényeges tanulságokat. Ennek alapján vezettük be a filozófiatörténet oktatását a Pártfőiskolán. Természetesen lehetőségeink keretein belül, de igazában csak most látjuk a probléma jelentőségét. Sajnos, kevés a lehetőségünk rá, hogy az ilyen jellegű hiányainkat, melyek kétségtelenül megvannak, bepótolhassuk. Hangúlyozni szeretném azonban, hogy továbbra is tanulmányozni kell a gyakorlatot, a valóságos életet és onnan kell levonni a tanulságokat. Az MDP III. Kongresszusa[22] előtt mi helyesen foglaltunk állást olyan vonatkozásban, hogy meg kell szüntetni a filozófiának a hazai élettől, gyakorlattól való elszakadását. Hruscsov elvtárs referátuma[23], valamint a Voproszi Filoszofii idei második száma ezt állítja be központi kérdésként, és felveszi a harcot azok ellen, akik az elméletnek a gyakorlattal való egybekapcsolását prakticizmusnak bélyegzik. De hiba lenne nem beismerni, hogy a gyakorlat fogalmát egyes elvtársak közülünk – sokszor magam is – esetenkint erősen leszűkítették, nem értették bele a gyakorlatba az imperializmus gyakorlatát, és nem hangsúlyozták eléggé, hogy a természettudományok is beletartoznak ebbe a gyakorlatba. Ezentúl ebben a gyakorlatban a szocializmus építésének egész gyakorlatát kell érteni, és nem lehet azt leszűkíteni a párt politikájára, a párt politikáját pedig nem szabad azonosítani a párt napi politikájával.

Meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs és a többi elvtársak ma mindezt ugyanolyan jól tudják és látják, mint én, és nincs helye az olyan túlzásnak, mint amilyet Gondi elvtárs mondott és csak nehezíti azt, hogy az elvtársak hibáikat felismerhessék, ha rágalmazunk és eltúlozzuk a bírálatokat, hogy csak a napi párthatározatok feldolgozásával akartak foglalkozni.Ne mondjunk ilyeneket, mert erre semmi szükség nincs. A gyakorlattal való egybekapcsolás nem azt jelenti, hogy a filozófiát fel kell hígítani, össze kell keverni a politikával. Szeretném megmondani, hogy ilyet elvileg nem is mondtunk, ilyen elveket általában nem képviseltünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy a gyakorlatban ezt gyakran csináltuk és éppen ezért ez volt az a terület, ahol a legkésőbb ismertük fel ebben az évben hibáinkat. Ennek figyelembevételével már a jövő évben magasabb színvonalra fogjuk felemelni filozófiai oktatásunkat. A hazai ellenséges nézetek elleni harcban és a haladó hagyományok feltárásában véleményem szerint elvileg már megvan a filozófusok között az egyetértés. Lukács elvtárs tanítványai ilyen irányú bírálatunkat megszívlelték, és azóta többet tettek ezen a területen, mint mi, ez be kell ismerni. (Lukács György: Azelőtt is!)

A köztünk lezajlott alapvető vitakérdésekben nem belemagyarázásról volt szó, és ismételten nem értek egyet az előttem felszólalókkal, akik

egyszerűen azt a vitát, ami lezajlott itt, Lukács elvtárs elleni rágalomhadjáratnak akarják minősíteni. Legyenek türelmesek az elvtársak, még vissza fogok rá térni, hogy ez mennyire nem helyes, és mennyire akadályozza Magyarországon a problémák megoldását. Lehet, hogy mi félreértettük Lukács elvtársnak a hazai haladó hagyományok kérdésével kapcsolatos álláspontját, de ha félreértettük, meg kell mondanom, hogy ennek nem mi voltunk az okai, ennek az volt az oka, hogy Lukács elvtárs nagyon is félreérthető álláspontot foglalt el a hazai hagyományok kérdésében a vitán, és ehhez más nem kellett – csak képzeljük bele magunkat a mi akkori szektás álláspontunkba – egy kis szektás gyanakvás kellett hozzá, ami persze bennünk akkor jócskán megvolt és kész volt a vonal. (*Közbeszólás:* Miért volt félreérthető?) Akkor a jegyzőkönyv alapján kellene vitatkozni. Így nagyon helytelen lenne részletekbe belemenni. Semmi akadálya elvtársak, utána, ha az elvtársak kívánják, nagyon szívesen vitatkozom. (*Felkiáltások:* Halljuk Balogh elvtársat!)

Szeretném aláhúzni, hogy az elvtársak világosan lássák, hogy nálunk a Pártfőiskolán a fő veszély jelenleg a prakticizmus. Az igazgatóság még az aspiránstémák kiválasztásánál is ebbe a szűk prakticista irányba nyomja az aspiránsokat. A prakticizmus elleni harcban jelenleg tanszékeink álláspontja teljesen egységes, de az élettől való elszakadás továbbra is nagy veszély a filozófiai kutatómunkában, és ezt szeretném hangsúlyozni, nemcsak a most tanuló aspiránsoknál, ahol az aspiránstémák kiválasztásánál szintén vannak prakticista tendenciák, hanem az eddig megjelent tudományos műveknél, amelyeknek csak csekély százaléka jut el a jelenhez. A népi demokrácia és a szocializmus építése által felvetett problémák magas színvonalú filozófiai általánosításában eddig nagyon kevés történt. Voltak persze bizonyos körülmények, amelyek ezt megneheítették, de ma ehhez megvannak az előfeltételek és fontos, hogy mielőbb mi is éljünk ezzel a lehetőséggel.

Szólok röviden a konjunkturscsináról, amelyet az elvtársak felhoztak. Ezen a téren tényleg történtek nálunk hibák, és nem is egy ilyen jellegű hiba volt, de az a véleményem – és ezt szeretném hangúlyozni – hogy különösen az utóbbi két évben oktatási-elméleti munkánkat szerintem általában azért nem ez jellemzi. Itt látni kell a valóságos helyzetet. Lukács elvtárs nem foglalkozott a magyar népi demokrácia problémáinak részletes elemzésével. Tudom, az elvtársak ezt vitatják, ezért alá szeretném húzni, hogy legalábbis az utóbbi években nem, így tehát nem is követhetett el konjunkturscsinát, amit mi elkövettünk. Nekünk viszont a pártfőiskolán állandóan foglalkoznunk kellett ezzel, és óhatatlan volt, hogy ezt a hibát elkövessük.

Mi az elmélettel igenis el akarunk jutni a jelenhez, ezt továbbra is vezércsillagunknak tartjuk. Nagyon fontosnak tartjuk továbbra is a burzsoá ideológiák elleni harcot is, és az bíráljon bennünket konjunkturscsinával (*Felkiáltások:* Mi az?)... Konjunkturscsina az, ha az elméletet önkényesen magyarázzuk úgy, hogy vele a gyakorlatot hamisan alátámasszuk. Tehát az bíráljon bennünket az elmélet konjunkturálásáért, aki ugyanabban az időpontban a népi demokrácia kérdéseiben állást mert foglalni, és helyesebben foglalt állást, mint mi.

Áttérek a személyi kultuszra. Most nagyon nagy türelemre kérem az elvtársakat, hogy most én is elmondhassam azt, ami nekünk, pártfőiskolai tanároknak fáj, ami nekünk nem tetszik és amely hibák felszámolása nélkül nehéz lesz a filozófiai front kettészakadásának felszámolása. Ezek a problémák azok, amelyekkel részletesen akarok foglalkozni: a filozófiai fronton megnyilvánuló személyi kultusz, az az elvtelen szolidaritás, amely Fogarasi, Lukács elvtárs és tanítványai között tapasztalható, az a durva és goromba bánásmód, amely nagyon sokszor kimeríti a bírálat elfojtásának fogalmát, a pártfőiskolai és főiskolai propagandisták ócsárlása és becsmérlése.

Kezdeném a Sztálin körül kialakult személyi kultusszal, és itt talán azzal, hogy a Sztálin-kultusznak propaganda színvonalon magam is vezérképviselője voltam és ez súlyos hiba volt részemről. Ezt szükségesnek tartom itt elmondani, de úgy gondolom, nem árulok el titkot azzal, ha megmondom, hogy tudományos színvonalon a Sztálinnak más kiemelkedő dicsérője és citatológusa is volt, és megmondom, hogy itt nem Havas elvtársra gondolok, mert meg vagyok győződve, hogy Havas elvtárs itt önbírálatot fog gyakorolni, hanem Fogarasi elvtársról van szó. Nemcsak a Sztálint dícsőítő cikkekről és egyéb írásokról van szó, amelyeknek megírására Fogarasi elvtárs nem volt kényszerítve, hanem arról is szó van, ahogy Fogarasi elvtárs a saját személyét kultiválja, de erről véleményem szerint beszélni sem érdemes, annyira visszatetszést szül. (*Felkiáltások:* Úgy van! Úgy van!) (*Közbeszólás:* Tények is kellenének!)

Itt kell foglalkoznom Nádor[24] elvtársnak azzal a kijelentésével is, hogy nálunk eddig a propagandamunkában metafizikát és idealizmust tanítottak. Fontosnak tartom ezt a nagyképű kijelentést – amely nihilista módon lebecsüli a propagandamunka összes hazai eredményeit – határozottan visszautasítani. Az ilyen kijelentés alapja Nádor elvtárs részéről az, hogy túlbecsüli saját jelentőségét a filozófiai fronton. (*Taps.*)

A személyi kultusz másik része Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs, másrészt tanítványaik között áll fenn. (*Zaj.*) Nagyon fontos, hogy meghallgassanak, mert hogy a filozófiai fronton az egység létrejöhessen,

ahhoz nyiltan be kell ismernünk a hibákat. *(Halljuk! Halljuk!)* Erdei László[25] elvtárs 1954-ben tartott akadémai vitánkon azzal támaszotta alá Lukács és Fogarasi elvtárs igazát, hogy egymással sem értünk egyet, viszont Fogarasi és Lukács elvtárs tábora teljesen egységes. Nekem az a véleményem, hogy ez az idézőjelbe tett egység nagyon is rossz fényt vet erre szolidaritásra. A szolidaritás ugyan igen tiszteletreméltó, ha valóban elvi, de ha nem elvi, akkor korántsem az, és ez a szolidaritás számos vonatkozásban nem elvi. Ezt nagyon könnyű lenne bizonyítani de remélem, hogy erről az elvtársak maguk fognak majd beszélni. Én nem szeretnék itt erről beszélni, szerintem ez nem is tartozik a nyilvánosság elé. (*Közbeszólás:* Bizonyítékokat!) (Lukács György: Ha igaz, akkor a nyilvánosság elé! – *Élénk taps.*)

Akkor engedjék meg az elvtársak, hogy egy gyakorlati példát mondjak, ami ezt alá fogja támasztani. Fogarasi elvtárs annak idején abban a vitakérdésünkben, hogy a történelmi materializmus beletartozik-e a filozófiába, különböző helyeken a legkülönbözőbb álláspontokat foglalta el. A Filozófiai Évkönyv első ankétján[26] olyan álláspontot foglalt el, hogy kereken kijelentette, a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Egy másik alkalommal a második vitán kijelentette, hogy csak bizonyos mértékig tartozik bele a filozófiába, utána írt az agitprop osztályra egy levelet, amelyben egy Sztálin-idézetre való hivatkozással, amely Sztálin-idézet azt látszik alátámasztani, hogy csak a dialektikus materializmus tartozik bele a filozófiába, lényegében ugyanezt az álláspontot fejtette ki, majd utána egy teljes cikket írt a Társadalmi Szemle számára[27], amelyben szintén olyan álláspontot fejtett ki, hogy a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Amikor pedig utána az Akadémián elmondta beszédét, ott már enyhítette álláspontját, amikor Moszkvában beszélt, ott pedig lényegében véve a mi álláspontunkat mondta el, hogy a történelmi materializmus beletartozik a filozófiába. (*Közbeszólás:* Egy szó sem igaz!) Most a Filozófiai Főbizottság[28] jelentésének második változata viszont határozottan elmarasztal bennünket – Mészáros elvtárs, dokumentumok alapján fogjuk igazolni – (*Közbeszólás:* Én is ismerem ezeket a dokumentumokat!), amikor azt állítja, hogy mi Moszkváig terjedő rágalmakat szórtunk. Ez nem igaz. Itt az volt a helyzet, hogy Fogarasi elvtárs álláspontját megváltoztatta, Lukács elvtárs pedig teljesen egyetértett ezzel a jelentéssel.

Ennek az elvtelen szolidaritásnak másik példája volt *Az ész trónfosztásának* ankétja. Véleményem szerint nem volt szép és nem volt méltó Lukács elvtárs tanítványaihoz az a viselkedés, amelyet ott a vitán tanúsítottak. Ami ott volt, az tökéletesen kimeríti a személyi kultusz, az elvtelenség és a bírálat elfojtásának minden ismérvét. (*Közbeszólás:* Ahogy

egyetértettünk a könyv elveivel?) Állítom, ha nem tapasztaltam volna ilyen jelenségeket Lukács elvtárs és tanítványai részéről, talán nem fajult volna el helyzet idáig. Kétségtelen, hogy durvaságban és gyanúsításokban mi is sok hibát követtünk el, de ugyanakkor nagyon fontos, hogy ezt az elvtársak is belássák, hogy sok kérdésben nem követtek el nálunk kisebb hibákat. A Pártfőiskolán nagyon éles viták szoktak kialakulni, megesik, hogy olykor eltúlozunk bizonyos dolgokat, és kategorizáljuk az elvtársakat, ezt a hibát ma már tisztán látjuk és harcolunk is ellene. Számunkra azonban Lukács és Fogarasi elvtárs és tanítványainak vitatkozási módszere taszító hatású, mert véleményünk szerint nagyon hasonlít a bírálattal szembeni kispolgári érzékenységhez. A vitatkozót tudatlansággal, tudatos hamisítással, demagógiával vádolni nem helyes és nem szép dolog és ez lépten-nyomon előfordul. A vitatkozóval sértő, bántó, gúnyoros hangnemben vitakoznak, amelynek ki nem mondott célja nagyon sokszor a vitatkozók jellembeli megbélyegzése és teljes lejáratása. (*Közbeszólás:* Maguk is csinálták!) Engedjék meg, hogy leszögezzem, hogy az előttem felszólalók hangjában is voltak ilyen tendenciák és értsék meg az elvtársak, hogy ez nem viszi előre a XX. Kongresszus ügyét, ez súlyos károkat okoz a XX. Kongresszus ügyének, ha az elvtársakat sértegetjük és bántjuk, mert megnehezítjük nekik, hogy hibáikat beismerjék. Ez nem helyes. (*Közbeszólás:* Érzékenyek?)

TÁNCZOS GÁBOR : Arra szeretném kérni az elvtársakat, hogy az ilyen és hasonló, goromba, a mi vitánk színvonalához és szelleméhez nem méltó közbeszólásoktól tartózkodjanak. *(Élénk taps.)*

BALOGH ELEMÉR : Ezek a vádak nem tartoznak a nyilvánosság elé, hogy itt ezeket egyenkint megvizsgáljuk, mérlegeljük vagy visszautasítsuk, erre majd másutt kell módot találni. Azt is meg kell mondanom, hogy ugyanakkor mi egyetlen, még nyilvánvalóan helytelen vádat sem dobunk ki egyszerűen az ablakon, mert az a véleményünk, hogy a leggorombább bírálaton is el kell gondolkozni, hátha abban is van racionális mag. Mégis az a mód, ahogy az elvtársak sorozatosan felvetik ezeket a dolgokat, nekem az a véleményem, hogy ez nem méltó Lukács Györgyhöz és tanítványaihoz. Az a benyomásunk, úgy érezzük, hogy ezek kicsinyes, személyeskedő módszerek, és ezeket feltétlenül fel kell számolni, mert nagyon súlyos károkat okoznak. Mint már mondottam, egyrészt megnehezítik az elvtársak számára hibáik beismerését, másrészt lehet-e ilyen szarkasztikus modorral szövetségeseket szerezni annak a helyes ügynek, amelyért mindannyian harcolunk. Ezen gondolkozzanak el. Az ilyen magatartás akadályozza azt, hogy az SZKP XX. Kongresszusának táborát minél gyorsabban növeljük.

Ahhoz, hogy együttműködhessünk, nem feltétlenül szükséges, hogy az irracionalizmus értékelésében egyetértsünk, de feltétlenül szükséges, hogy kiküszöböljük az egymással szembeni durva és goromba bánásmódot. Különösen Heller Ágnes és Mészáros elvtársaknál nyilvánul meg nagyon kirívóan ez a durvaság, és éppen azért, mert a jövőben az elvtársakkal sokkal szorosabban együtt akarok dolgozni, feltétlenül szükségesnek tartottam, hogy ezt őszintén megmondjam. Ez a megnyilvánulás nem egyéb, mint pökhendiség, felfuvalkodottság. Széltében terjesztik az elvtársak azt a rágalmat, hogy a pártpropagandisták nem azért nem fejlődnek és nem írnak, mert nincs idejük, hanem azért, mert ostobák és tehetségtelenek. Ezt vissza kell utasítani. Éppen azért, mert a jövőben szorosabb együttműködést szeretnék kialakítani az elvtársakkal, meg kell mondanom nyiltan, hogy szerintem ennek a magatartásnak elvi alapja nem más, mint a pártfunkcionáriusok lebecsülése, és saját személyük mértéktelen túlbecsülése. Lehet, hogy egyes írók durva hangjában mi is hibásak vagyunk, mert esetleg tőlünk tanulták, elismerem, de Heller és Mészáros elvtársakat nem mi neveltük a hibákra, hanem az a kritikátlan légkör, amely Lukács elvtárs és tanítványai körében honol. Ezt fontosnak tartom megmondani. Pontosan ez a pökhendi hangnem és durvaság az, amire a szektások vadásznak, amire saját hibáik igazolásához a legnagyobb szükségük van. Ez a durvaság, ez a kispolgári anarchia, hetvenkedés végeredményben maga is szektás jelenség, mert szektás álláspontra dobja vissza a helyesen közeledőket. *(Élénk taps.)* Mert szektások azok – és az elvtársak tudják, hogy ilyen szektások országos méretekben vannak – akik feleslegesen gyártanak az ügynek ellenségeket, ott is, ahol erre nincs szükség. Szektás az is, aki abban is ellenséget és spiclit szimatol, akinél ez nem igaz.

Lukács elvtárs nagyon sok, valóban meglévő hibánkra hívta fel már évekkel ezelőtt a figyelmünket. Nagyon fontos, hogy ezeket mi figyelembe vegyük. Meg kell mondanom, elvtársak, hogy nagyon sok olyan hibának felismeréséhez, amire Lukács elvtárs évekkel ezelőtt felhívta a figyelmemet, ezért nem jutottam el, mert olyan módon vetette fel a bírálatot, hogy az ember megsértődött, elborult az agya és nem tudott gondolkozni.

Az utóbbi évek hibái nagyon sok eltorzulást eredményeztek az emberek magatartásában. Pártfunkcionáriusoknak és másoknak is számos vonatkozásban meg kell változniuk, meg kell szabadulniuk az évek során magukra szedett hibáiktól – beleértve természetesen magamat is – de látnunk kell világosan, hogy nemcsak becsületes és becstelen emberek vannak, hanem tömegével olyanok is, akik hibákat követtek el és követnek el becsületes jószándékkal, sőt olyanok is, akik megengedhe-

tetlen, a kommunista erkölcsbe ütköző módszereket alkalmaznak jóhiszeműen, ezt magunkon tapasztaltuk nem egy ízben. Nagyon vigyázni kell az emberek megítélésére, különösen olyan bonyolult és ellentmondásos helyzetben, mint amilyen 1953 óta nálunk is kialakult. Nemcsak a filozófiai tudományban, hanem az emberek erkölcsi magatartásának megítélésében is vigyázni kell a merev és igaztalan kategorizálásokra. Én is azt mondhatom Lukács elvtársnak, amit Kátai Miklós[29] elvtárs mondott nekem egy vitánk alkalmával: biztos vagyok benne, elvtárs, hogy a maga elmélete nem igaz, mert túl egyszerű, túl egyszerűek ezek a sorozatos megítélések, és ezért nem igazak. Szeretném nagyon aláhúzni a közös ügy, a XX. Kongresszusért való harc érdekében, hogy új életet kezdeni, a XX. Kongresszus útmutatásait pártfunkcionáriusok zömének élenjáró támogatása nélkül nem lehet megvalósítani. A fenti durvaság a Lukács elvtárs személye körül kialakuló kultusz puszta megnyilvánulása. Fontosnak tartom, hogy nyíltan és félreérthetetlenül kiálljak ez ellen a kialakuló személyi kultusz ellen. Lukács elvtársat tisztelni és becsülni kell, meg kell mondanom, hogy jobban, mint ahogy mi eddig becsültük, mert nem becsültük eléggé, de a Lukács-kultusz, még hozzá a kritikátlan Lukács-kultusz, ami már most is van, nem kell, ez ellen harcolni kell. A marxizmus azt tanítja, hogy ahol kialakul a személyi kultusz, ott előbb-utóbb megjelennek a gerinctelen emberek is, akik félelemből vagy számításból kritikátlanul és elvtelenül hajbókolni kezdenek. *(Közbeszólás:* A ti kezetekben van a hatalom!) Ott előfordul, hogy például a Szabad Népnél, a Lukács-tanítványok és mások könyveit ismertető cikkekből szándékosan, önkényesen kihagynak bíráló részleteket, és csak a dícséretet hagyják benne. Erről majd az illető elvtárs, aki a cikket írta, itt beszámolhat. El kell ítélnem az ilyen módszereket éppen a mi jövőbeli elvi együttműködésünk érdekében. Az a véleményem, hogy az ilyen emberek, akik ezt csinálják például a Szabad Népnél, elvtelen, helyezkedő, óvatos emberek, akik mindkét oldalra biztosítani akarják magukat, és nem azért húzzák ki a cikkből a bíráló részleteket, mert nem értenek vele egyet, hanem azért, mert nem értenek hozzá és félnek a felelősségtől. Együttműködésünk előfeltétele az, hogy megszűnjék az a jelenség, hogy a filozófusok egymást elvtelenül védelmezik. Nálunk a Pártfőiskolán ilyen nincs. A bátor, harcos, bíráló légkört illetően, merem állítani, a Pártfőiskola magasan felette áll Lukács és Fogarasi elvtárs tanítványainak. A filozófia tudománya csak akkor fog tovább haladni (Havas Ernő: Hagyd már abba!), ha szabad kutatási lehetőség lesz, ha a szabad elvi bírálat légkörében vitatkozhatunk, ha egy filozófiai irányzat, amely ugyanúgy megöli az elméleti munkát, mint a Sztálin- vagy a Rákosi-kultusz....

LUKÁCS GYÖRGY : Csak egy szót legyen szabad közbeszólnom. Miféle hatalom áll nekem rendelkezésemre, hogy bárkinek egy szavát megakadályozzam? *(Viharos taps.)*.

BALOGH ELEMÉR : Pártéletünkben éveken keresztül súlyos hiba volt... (*Közbeszólás:* Választ!) Én egy konkrét példát említettem, hogy a Szabad Népnél volt egy elvtárs, aki egy könyvet ismertető cikkből kihúzta a bíráló részeket. Hol van az előírva, hogy a személyi kultusz csak abban az esetben lehetséges, ha hatalom van körülötte. (*Közbeszólások:* Csak abban!) (*Közbeszólás:* Marx is hadakozott a személyi kultusz ellen és ugyanakkor Marxnak nem volt hatalma!)

Pártéletünkben éveken keresztül súlyos hiba volt az elmélet és a gyakorlat, a szó és a tett kettészakadása. A kettő egységének helyreállítása jelenleg pártunk egyik legfontosabb feladatát jelenti, de szerintem ez reánk, filozófusokra is vonatkozik. Ha azt hangoztatjuk, hogy az elméletben tárgyilagosnak kell lenni, ezt tartsuk meg az elméleti vitákban is. Ha követeljünk az alulról jövő bírálatot és harcolunk a bírálat elfojtása ellen, akkor magunk se tűrjük a kritikátlanság légkörét. Nem azt mondom, hogy Lukács elvtárs ezt hatalommal kényszeríti ki, de megtűri, eltűri, és azt hiszem, ez nem vet jó fényt magatartásunkra. Lukács György, aki olyan következetes volt a sztálini személyi kultusszal szemben, mint a mi országunkban nem sok ember – ezt el kell ismerni – vajon ugyanilyen következetességgel harcol-e a saját személye körüli kultusz ellen? (Havas Ernő: Hagyd abba, Balogh elvtárs!) A személyi kultusz nagy veszély, árnyékában sok felelőtlenség és basáskodás húzódhat meg. (*Közbeszólás:* Álljon fel és mondja, hogy ne higgyünk neki?) Szeretném meggyőzni az elvtársakat, hogy igenis van ilyen személyi kultusz. Lukács elvtárs tekintélyét kihasználják arra, hogy mögéje húzódva hibákat kövessenek el. (*Közbeszólás:* Milyen hibákat?) Konkrét példát említettem. Nézzen széjjel például Lukács elvtárs az Akadémia 2. osztályán. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem Szabó Imre[30] elvtársról szeretnék beszélni, mert, ebben nem ő a hibás. Nézze meg. hogyan bánnak ott sorozatosan a régi filozófusgárda olyan becsületes tagjaival, mint Mátrai László[31] elvtárs, Alexits[32] elvtárs, a régi értelmiség olyan illusztris és tehetséges tagjával, mint Szabó Árpád[33] elvtárs és így tovább. Tudom, hogy erről Lukács elvtársnak nincs tudomása, hogy itt mi megy, de kétségtelen, hogy egyesek kihasználják Lukács elvtárs tekintélyét, és mögéje húzódva zsarnokoskodnak. *(Zaj.)* Nem tartoznak ide a részletek, de szeretném megjegyezni és javasolni, hogy nézzen körül a filozófusok frontján, mert azok a hibák, amelyek ott előfordulnak, Lukács elvtárs tekintélyét csorbítják, bár ő nem hibás benne. *(Élénk zaj.)*

Nagyon fontosnak tartom mindezt elmondani a nyilvánosság előtt, és megmondom, azért szeretném ezt elmondani, mert nem tartozom a hosszú tapsolók közé, tanultam 1953 tapasztalataiból. Feltétlenül fontos volt ezeket elmondani a nyilvánosság előtt, bármennyire tisztelem és nyugodt lelkiismerettel merem mondani az elvtársaknak – tudom, hogy úgysem fogják elhinni – szeretem Lukács elvtársat. (*Közbeszólás:* Nem hisszük el!) Nem tartozom és nem is fogok tartozni Lukács elvtárs kritikátlan tisztelői közé és nem akarom odacsempészni magam. A filozófusok együttműködésében minden erővel közre akarok működni. Az együttműködéshez, elvtársak, elvi alap kell. Ez nálunk kialakulóban van. Kétségtelen, hogy politikai vonatkozásokban alapjában véve kezd kialakulni a pártegység (*Közbeszólás:* A személyi kultusznak nincs elvi alapja!), és ezt akadémiai vonatkozásban is biztosítani kell. Ilyen feltételek között meg lehet teremteni a filozófusok együttműködését, és ennek érdekében a magam részéről mindent el fogok követni.

El kell fogadnom Lukács elvtárs tanítványaitól és Lukács elvtárstól azt a bírálatot, hogy mi, pártoktatók még nem vagyunk elég műveltek és képzettek. Nem tudom elfogadni az „enciklopédikus tudatlanság" kifejezést, a leghatározottabban és ismételten vissza kell utasítani azt a széltében terjesztett vádat, amely szerint a pártoktatók általában ostobák és tehetségtelenek. (Lukács György: Ezt senki sem mondta!) Terjesztik. (*Közbeszólás:* Ez rágalom!) Abban, hogy mi nem vagyunk elég műveltek és képzettek, meg kell mondanom, hogy nem mi vagyunk a hibásak, hanem azok a körülmények, amelyek között dolgozunk a pártfőiskolán. Túl vagyunk terhelve munkával, nem jutunk hozzá ahhoz, hogy a filozófiai szakirodalmat behatóan tanulmányozzuk.

A filozófiai frontra vonatkozó javaslatainkat, amelyeket újra alaposan át kell gondolni és véleményem szerint számos vonatkozásban módosítani kell, én a magam részéről illetékes pártszervezetekhez külön fogom majd megtenni. E javaslatokkal igyekszünk majd biztosítani azt, hogy Lukács, Fogarasi elvtárs és tanítványaik ne csak tudományos munkát tudjanak végezni, hanem minél alaposabban bekapcsolják Lukács és Fogarasi elvtárs tanítványait a propagandamunkába, mi pedig, akik már évek óta végezzük a propagandamunkát, lehetőséget nyerjünk filozófiai ismereteink kiszélesítésére úgy, hogy leváltanak bennünket pozíciónkról.

Ugyanakkor hangsúlyozni szeretném továbbra is, hogy a filozófiai tudományos kutató intézet ügyét újra meg kell vizsgálni és higgadtan, alaposan meg kell gondolni. Lehet, hogy mi ebben a kérésben helytelenül foglaltunk állást. Mégis szeretném leszögezni, elvtársak, hogy a továbbképzésben előtérbe szeretném helyezni a volt illegális kádereket[34],

akiket mi kiszorítottunk különböző helyekről, ebben mi is segítettünk, és előtérbe kell helyezni a továbbképzésben a több éve dolgozó propagandista káderekет. Abban látom az alapvető feladatot, hogy mindenütt, minden tanszéken és minden egyetemen szüntessük meg az embertelen munkakörülményeket, hogy az elvtársak ne legyenek kénytelenek annyit dolgozni propagandamunkákon, hogy egyáltalán nem marad idejük továbbképzésre, csak azoknak, akiket külön kiemelnek. Szerintem igenis biztosítani kell, hogy külön kiemelés mellett a többi propagandistának is nagyobb mértékben legyen módja a továbbképzésre, és ezt látom alapvetőbb feladatnak, ezt fontosabbnak látom, meg kell mondanom, mint a tudományos kutatóintézet felállítását, mert én nem abban látom a döntő hibát, hogy az elvtársaknak nincs aspiránsvezetőjük, hanem , hogy nincs idejük olvasni. (Nagy Tamás[35]: De te jól tudod, hogy a kutatóintézet kérdése politikai kérdés!)

Végül még csak egyet. Most, hogy már világosan elhatároltam álláspontomat, és azt hiszem, az elvtársak nem vonják kétségbe, hogy őszintén és bárdolatlan nyiltsággal fejtettem ki ezt, valamit mondanom kell személy szerint Lukács elvtársnak. Azt, hogy mi, pártfőiskolai tanárok, bár bíráljuk Lukács elvtárs hibáit, nagyon alaposan átrágtuk vele kapcsolatban elkövetett hibáinkat, nagyon őszintén és alaposan megnéztük, hogy melyek azok a területek, ahol bennünket nagyon súlyos felelősség terhel, levontuk belőle a tanulságokat. Mi mindannyian nagyon tiszteljük Lukács elvtársat és Lukács elvtárs munkásságát, különösen a Blum-tézisek megjelenése óta. Szeretném, ha Lukács elvtárs el is hinné, hogy amilyen őszinte és jó szándékkal veszekedtünk a múltban Lukács elvtárssal, most ezt ugyanúgy szívből és nem taktikából nyilvánitottam ki.

HAVAS ERNŐ: Elvtársak! Közel két és fél év óta nem veszek részt a filozófiai oktatásban és kapcsolatom a filozófiai élettel lényegében a főbizottsági üléseken való részvételre és arra szorítkozik, hogy mint a Társadalmi Szemle szerkesztője próbálok – sajnos, nem sok sikerrel – a folyóiratnak filozófiai cikkeket szerezni.

Ha most mégis szót kértem, azért tettem, mert annak idején én is résztvettem a Filozófiai Évkönyv vitájában, amely ezúttal a XX. Kongresszus fényében kerül megvilágításra, nos és azért is, mert a filozófia ügye ennek az elszakadásnak ellenére is szívügyem maradt. Eredetileg jóval később szerettem volna hozzászólni, mert éppen az elszakadás miatt nem tudhattam előre, hogy milyen kérdések merülnek fel. Valószínűleg, hogy sok tekintetben nem azt fogom elmondani, amit az elvtársak várnak tőlem, Balogh elvtárs hozzászólása késztetett arra, hogy közvetlenül utána hozzászóljak. Az késztetett erre, hogy ugyanakkor, amikor nagyon

helyesen kezdte el hozzászólását, nagyon rosszul folytatta és fejezte be. *(Taps.)* Nekem az a véleményem – és erre még visszatérek – hogy most nem ezek a kérdések vannak napirenden, amelyeket hosszasan elemzett itt Balogh elvtárs, talán nem is lesz arra szükség, hogy ezeket a kérdéseket napirendre tűzzük, legalábbis azon kellene dolgozni, hogy ne legyen rá szükség.

Hozzászólásomat Thomas Mann egy mondatával szeretném kezdeni, amit a most megjelent tanulmánykötetében olvastam. Azt írja Thomas Mann: „Az embernek általában szüksége van arra, hogy önmagára emlékeztessék." Rendkívül mélyenszántó gondolat ez, és úgy vélem, hogy sok mindent megmagyaráz abból, hogy a XX. Kongresszus jelentőségében ennyire túlnőtt az SZKP egész sor más kongresszusán. A XX. Kongresszus világméretekben végezte el ezt a feladatot, millió és millió kommunistát ébresztett önmagára. Még azt is megkockáztatom, hogy nincs is olyan kommunista, aki a kongresszus nyomán nem érezte szükségét ennek az önmagára emlékezésnek, egyfajta önvizsgálatnak.

Ez az önvizsgálat nem mindenkinél kezdődött azonos időben és nem is hatolt egyformán mélyre mindenkinél, a többség azt hiszem – és magam is ezek közé számítok – nem is végzett még vele, de meggyőződésem, hogy minden párttagnál – és higgyék el, közöttük a funkcionáriusoknál is – elkezdődött. Gondolom, ezt nem felesleges aláhúzni.

Az önvizsgálat nem állhat és nem is áll meg annál a kérdésnél, hogy miért hittünk el mindent, amit a múltban Sztálinról írtak vagy mondottak, hogy miért hittük el, hogy a Rajk-ügy igaz és több hasonlókat. Ez túlságosan felszínes volna és nagyon könnyen megadhatnánk a felmentvényt magunknak. Többről van itt szó, önmagunkra kell emlékeznünk, és ezt aláhúzom, attól a perctől kezdve mégpedig, amikor a kommunizmus eszméjének vonzó körébe kerültünk, párttagokká, kommunistákká váltunk. Azt kell felidéznünk magunkban, hogyan váltunk olyan kommunistákká, amilyenekké lettünk, hogy alakult ki bennünk az a magatartás, amely a pártfegyelem, a szocializmusért folyó harc, a párttagság és a pártélettel összefüggő számos más jelenség fogalmát arra az egyetlen lehetséges változatra szűkítette, amit a közvetlen gyakorlatunkból megismertünk és mi magunk is képviseltünk.

Nehéz, sokszor fájdalmas, de nélkülözhetetlen önvizsgálat ez, mert enélkül a XX. Kongresszus szelleme üres jelszó, idézőjelbe tett frázis marad. Ezt a vizsgálatot a felelősségnek és a bátorságnak csak azzal a teljességével lehet elvégezni, amely nem fél megdönteni véglegesnek hitt értékeket, felszámolni megváltoztathatatlannak hitt gondolkodás és magatartásbeli normákat, de egyben arra is ügyel, hogy a nagy átértékelés

hevében ne rugaszkodjék el könnyelmű könnyedséggel olyan értékektől és normáktól, amelyek a XX. Kongresszus után is változatlan értékek és normák maradtak.

Mi köze mindennek a filozófusok vitájához? Remélem egyetértenek velem mindannyian abban, hogy nagyonis sok köze van. Nemcsak azért, mert kommunista filozófusok gyűltek itt össze, akiknek ezt az önvizsgálatot a maguk sajátos munkaterületén is feltétlenül el kell végezniük, hanem elsősorban azért, mert ha az előbb vázolt folyamat valóban általános, akkor ebben a marxista filozófusoknak különösen fontos szerepük van.

Mennyire állunk készen erre a feladatra? Sajnos – azt hiszem – ma még nagyon kevéssé. Elsősorban azért nem, mert már a XX. Kongresszus előtt is sok minden meggátolt bennünket abban, hogy két marokkal tudjunk hozzáfogni egy ilyen jellegű munkához.

Itt van elsősorban munkánk egyik legsúlyosabb rákfenéje, a dogmatizmus.

Szeretném előljáróban hangúlyozni, hogy a dogmatizmus filozófiai életünk nem minden területét jellemzi. Sőt – azt hiszem – nem követek el súlyos értékelési hibát, ha azt mondom, hogy kutatóink munkássága, megjelent nagyobb munkái általában mentesek a dogmatizmustól, sokkal inkább a bátor, önálló következtetések, a gondolatgazdagság, a marxizmus fegyverének merész felhasználása jellemzi őket. Nem kis dolog ez, elvtársak és méltán büszkék lehetünk rá mindannyian, de természetesen főleg azok, akik ezeket a munkákat létrehozták. (*Közbeszólás:* Például?) Ezalatt nem magamat értem, hanem természetesen elsősorban Lukács elvtársat. *(Taps.)*

Annál vadabbul burjánzott viszont a dogmatizmus a propaganda- és az oktatómunkában. Sajátos helyzet ez — és egyben filozófiai életünk fonákságát is jelzi.

Hogyan váltunk dogmatikusakká? Mert gondolom, az ember nem születik dogmatikusnak, hanem csak azzá válik. *(Derültség.)* Azt hiszem, a dogmatizmus nem szándék kérdése. Én például biztosíthatom az elvtársakat, hogy előadásaim szövegében, cikkeimben, például a Filozófiai Évkönyvben megjelent tanulmányomban[36] is, azzal a szubjektív érzéssel írtam le parafrázisaimat egy-egy dogmára, hogy ezek nagyon eredeti gondolatok. *(Derültség.)* És az a tapasztalatom, hogy ezzel mások is így voltak. Persze – ahogy mondani szokták – a szándékokról nem szavazunk, ez a jószándék nem mentesít bennünket semmiféle felelősség alól.

Sokkal nehezebb kérdés ez, mint ahogy az első pillanatra tűnik, mert a dogmatizmus meaculpázva hangoztatása még nem biztosíték arra, hogy

ki is tudunk jutni belőle. Sok tényezőt feltártak már, és a legfontosabb közöttük nyilvánvalóan a személyi kultusz uralma. Itt van azután a konkrét elemzés hiánya, a szektaszellem, az a felfogás, hogy a dialektikus materializmus befejezett egész, képzetlenség, ideológiai bátortalanság, ami nem is mindig esik egybe a személyi gyávasággal – és tovább lehetne sorolni még – de én most ezt nem is merném vállalni, hogy teljessé tegyem ezt a felsorolást, de meggyőződésem az, hogy a filozófusoknak fontos feladata, hogy feltárják a dogmatizmus valamennyi forrását és ne hagyják figyelmen kívül a jelentéktelennek tűnő mozzanatokat sem, mert címszavak hangoztatásával nem jutunk messzire.

Engedjék meg, hogy csupán kettőt említsek közülük pártfőiskolai oktatói gyakorlatomból, olyanokat, amelyeket magam követtem el, vagy pedig olyanokat, amelyekkel nem tudtam elég eredményesen felvenni a harcot, és amelyek mintegy előkészítették az évkönyv vitájában felmerülő szektás és dogmatikus álláspontokat.

Az egyik a merev alkalmazkodás a szovjet előadásokhoz. Az én időmben, amikor még kétéves volt az iskola, a rövidebb tanfolyamokról nem is beszélve, nem tanítottunk filozófiatörténetet. De előadásainknál a hároméves szovjet pártfőiskola anyagát vettük alapul, ahol filozófiatörténeti kurzust is tartottak. A polgári filozófia képviselői ilyen módon csak annyi időre bukkantak fel az ismeretlenség homályából, amig egy-egy kérdés kapcsán röviden ismertettük helytelen nézeteiket. Ennek nyomán terjedt el az a helytelen tendencia – ami ellen hiába kűzdöttem – hogy cáfolatul elég volt elmondani, hogy milyen osztályérdeket képviseltek és milyen reakciós cél szolgálatában állottak. Én elvben kitartottam amellett, hogy még a helytelen nézeteket is részletesebben ki kell fejteni, és előbb azt kell bebizonyítani, hogy miért nincs igazuk, és csak aztán azt, hogy miért károsak. Gyakorlatban azután a szerencsétlen idealista jellemzése olyan egymondatos értelmetlenséggé töpörödött, hogy már valóban nem volt rajtuk megcáfolnivaló. Csoda-e azután, hogy hallgatóink ezeket a filozófusokat mind tökkelütött hülyéknek tekintették, és a végén már azt kellett valahogy megmagyaráznunk, hogy hogyan is juthattak ilyen abszurd következtetésekre. *(Derültség.)* Csoda-e, hogy a materializmus és az idealizmus harca valami macska-egér harccá korcsosult, hogy sohasem tudtuk kielégítően megmagyarázni, miért jelent forradalmi változást a marxizmus megjelenése a filozófia fejlődésében, hogy üresen pufogtak a sztereotip mondatok arról, hogy csak a „dialektikus materializmus" segítségével lehet ezt meg azt a kérdést megoldani. Lehet-e tagadni, hogy ez a módszer tette le a vizsgát az évkönyv vitájában, Lukács és Fogarasi elvtársak tanulmányainak bírálatában?

Egyetlen kérdésről szeretnék még a dogmatizmussal kapcsolatban beszélni: a tudományos igényességről. Azt hiszem, az ember tevékenységének értékét jelentős mértékben meghatározza az a feladatküszöb, amit maga elé állít. Aki megelégszik a könnyű megoldásokkal, aki nem a lehető legjobban akarja az adott feladatot megoldani és főleg, aki filozófus, méghozzá fiatal filozófus létére nem érzi tudásbeli hiányainak nyomasztó és egyben állandóan tanulásra ösztökélő terhét, az aligha fog értékeset alkotni. Ebben a tekintetben a mi tanszékünkön bizony nem volt minden rendben. Amikor tanítani kezdtek, valamennyi tanárunknál tapasztaltam ezt a sokat ígérő megrettenést a feladat nagysága előtt. Persze ez nem is lehetett másképp. Legtöbbjük legfeljebb érettségivel és azzal az igazán nem súlyos filozófiai csomaggal indult el, amit a pártfőiskolai oktatás nyújtott. Valóban hősi erőfeszítéssel igyekeztek helytállni ebben a nehéz, kényszer-teremtette helyzetben, és a munka ment is valahogy, segített ebben a tanszék, de talán még ennél is többet a tapasztalt pártmunkás hallgatók fegyelme és bölcs megértése. *(Derültség.)*

Talán az ilyen módon keletkezett optikai csalódás tette, de egy-két évi oktatás elég volt ahhoz, hogy ezt a jótékony bizonytalanságot felszámolja. Engem, aki szintén nem kaptam az egyetemen filozófiai szakképzést, – máig is érzem ennek ezernyi gátló nyavalyáját – mindannyiszor meglepett az a hályogkovácsi biztonság, amellyel az elvtársak egyre nagyobb feladatokra vállalkoztak. Gyakran figyelmeztettem, nem is egyszer lebeszéltem őket a túlméretezett vállalkozásokról. Hangsúlyozom, hogy a túlméretezett vállalkozásokról, mert propagandacikkek, kis tanulmányok írására, amelyek csak előkészíthetnek nagyobb lélegzetű munkákra, mindig bíztattam őket. Az eredmény az volt, hogy sorozatosan bíráltak gyávaságomért és „helytelen nézeteimnek" tulajdonították, hogy a Pártfőiskola filozófiai tanszéke nem folytatott a Pártfőiskolához méltó tudományos tevékenységet. Balogh elvtárs megemlíthette volna, hogy erről is küldött jelentést a pártközpontba. *(Derültség.)*

Mindezt nem valami személyi sérelem mondatja velem. Ha valami bántott és ma is mélységesen bánt, az az, hogy a tudományos igényesség és szerénység szerintem kötelező szempontjait nem tudtam elfogadtatni az elvtársakkal. De el kell ezt azért is mondanom, mert csak így válik érthetővé, hogyan is vállalkozhattak Kiss [Artúr] és Szecsődi elvtársak a Filozófiai Évkönyv bírálatára. Ne gondolják azt, hogy erre a XX. Kongresszus döbbentett rá engem: maguk a szerzők tanusíthatják, hogy már akkor megmondtam ezt nekik.

Az elvtársak megkérdezhetik tőlem, ha én ezt így láttam, miért álltam mégis melléjük a vitában? Azért, mert egy csomó égetően fontos

kérdésben nekik volt igazuk. Népszerűtlen feladat ezt itt elmondani, de ki kell hangsúlyozni. Én itt egy néhány példát elmondtam arra, hogy a dogmatizmus hogyan érvényesült a munkánkban és ha vissza akarnék élni az elvtársak türelmével még egy további csokorra való példát prezentálhatnék. De ennek ellenére állítom, hogy nincs igazuk Lukács elvtársáknak, amikor az évkönyv körüli vitát a dogmatizmusnak a tudomány elleni harcára akarják egyszerűsíteni.

Engedjék meg az elvtársak, hogy beszéljek arról, hogy ítélem meg ma az évkönyv vitájában vitt szerepemet. A napokban ismét elolvastam azt a cikket, amit erről a vitáról a Társadalmi Szemlében írtam[37] – és ma sem látok okot – arra, hogy ezt a cikket megtagadjam. Az ott felvetett követelményeket ma is helyeseknek, a helytelennek ítélt nézeteket ma is hibásaknak tartom. Hadd mondjam el ezzel kapcsolatban, hogy a Filozófiai Főbizottság a közelmúltban egy jelentést készített a filozófia tudományának helyzetéről és feladatairól. Miután a bizottság tagjai nem tudtak közös nevezőre jutni, többségi döntés alapján a jelentést az évkönyv szerkesztői, illetőleg védői készítették. A jelentés önkritikusan megállapítja, hogy a „marxista-leninista filozófia tematikájának néhány igen fontos területe csak kevéssé, vagy pedig egyáltalában nincs a hazai filozófiai irodalomban képviselve" — ezzel kapcsolatban külön megemlíti a népi demokratikus fejlődéssel és a szocializmus felépítésével kapcsolatos problémákat, megállapítja továbbá, hogy a főbizottság nemigen támogatta szervezett formában a fiatal kutató kádereket, s hogy többet tehetett volna a propagandamunka támogatásában. A fairplay szabályai azt is igényelnék, hogy ezeket a kérdéseket először az évkönyv vitája vetette fel.

Cikkem hibájának nem azt tartom, ami benne volt, hanem ami hiányzott belőle. Ezeket a hiányosságokat két csoportba foglalnám össze.

Mindenekelőtt élesebben és részletesebben kellett volna megbírálnom azokat a helytelen nézeteket, amiket az évkönyv kritikusai írásban és szóbeli vitákon kifejtettek. Erre nem azért lett volna szükség, hogy az igazság bajnokaként két lépcsővel magasabbról itélkezhessem, hanem azért, hogy minél kevesebb ideig érvényesülhessen a hibák kibontakozást gátló szerepe. Annál inkább meg kellett volna ezt tennem, mert – és sajnos ezt akkor nem vettem egyáltalán figyelembe – a cikk a párt elméleti lapjában jelent meg, ráadásul éppen ebben az időben lettem a lap felelős szerkesztője, és így a cikkben foglalt megszorítás ellenére (hogy tudniillik ez hozzászólásnak és nem a vita lezárásának készült) óhatatlanul a párt szócsövévé toltam magam előre. Ezzel akaratlanul is hozzájárultam ahhoz a fura helyzethez, hogy a vitában mind a két fél elnyomottnak érezte magát.

S ehhez kapcsolódik a cikk második hiányossága. Engem elképesztett az évkönyv bírálatának hatása. Az évkönyv szerkesztői úgy szisszentek fel, mintha kigyó marta volna őket. Ebben az elképedésben és – megvallom – felháborodásban is, amellyel a bírálat ilyen visszautasítását fogadtam, ma már látom, volt egy jó adag naivitás és felületesség is. Ha jobban meggondoltam volna, hogy milyen helyzetben érte az elvtársakat ez a bírálat, akkor – annak ellenére ,hogy az ilyen feltétlen visszautasítás objektíve helytelen volt – sok mindent jobban megértettem, méltányoltam és kifejezésre is juttattam volna.

Jobban meg kellett volna gondolnom azt, hogy a Lukács és Fogarasi elvtársakról 1948-50-ben megjelent bírálatok – most már függetlenül attól, hogy helyesek voltak-e vagy sem – teljesen elszigetelték őket az egyetemen, és gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy a fiatal filozófus nemzedék szélesebb rétegeivel foglalkozzanak. Azt pedig már akkor is világosan láttam, hogy képtelenség, az öt világrészen egyedülálló jelenség, hogy van egy bölcsészkarunk, de ott nem folyik filozófiai oktatás. Én nem tudom, hogy az egyetemen milyen volt a filozófiai oktatás. (*Közbeszólás:* Majd mi beszélünk róla!) Abból a kevésből, amit hallottam róla, úgy tudom, hogy rengeteg volt a hiba mind a tematika, mind a káderkiválasztás terén. Mindent el kellett volna követni, hogy ezeket a hibákat felszámoljuk. Sajnos nem ez történt, s ez olyan barbár luxus volt, aminek következményeit még sokáig fogjuk érezni. Ezt is meg kellett volna írnom ebben a cikkben, és súlyos hiba volt, hogy nem tettem meg.

Végül azt is meg kellett volna írnom, hogy a Filozófiai Intézet kérdésében ebben az időben már nem tartottam fenn többé a régi, elutasító álláspontomat. A Filozófiai Főbizottságban már előzőleg is megindokoltam, hogy miután már megnőtt a filozófiával foglalkozó káderek száma, igenis lehetségesnek és szükségesnek tartom, hogy a legtehetségesebbeket közülük vonjuk el a közvetlen oktatásból és tegyük lehetővé számukra, hogy erejüket elsősorban kutatómunkára fordítsák. Hiba volt, és félreértésekre adhatott alkalmat, hogy ezt nagyobb nyilvánosság előtt, a cikkben is nem szögeztem le.

Mindamellett az a gyanúm, hogy az adott helyzetben ezek a kiegészítések nem sokat változtattak volna a cikk hatásán. Olyan légkörben folyt a vita, hogy a nézetek kifejtése – és különösen az ellenfél álláspontjának jellemzése – a legvégletesebb formában jelentkezett. Mégis az említett hiányosságok nélkül a cikk kevésbé lett volna egyoldalú. Befejezem elvtársak. Beszélnem kellett volna arról, hogy a Pártfőiskola tanszéke minden hibája ellenére nagy munkát végzett. Olyan feltételek mellett végezte a munkáját, amelyet kevesen vállaltak volna. És jól tette, hogy

vállalta, hogy megpróbált úrrá lenni a nehézségeken. A káderek ezrei és ezrei ismerték meg és sajátították el a marxizmus-leninizmus filozófiáját – nem magas fokon, nem a tudományos színvonal igényeit kielégítő módon – de annyira mindenesetre, hogy megértsék a kommunista világnézet alapelemeit, hogy legyőzzék magukban – és másokban is – a múlt világ babonáit, a burzsoá ideológia rothadt elemeit. Nemcsak a pártfőiskola filozófiai tanszékén és a Lenin Intézetben dolgozó elvtársak követtek el hibákat. Lukács, Fogarasi, Szigeti és a többi elvtársak is tettek és mondtak sok olyasmit, amivel nem lehet egyetérteni. Erről szintén sokat beszélhettem volna. Ezúttal azonban szándékosan vállaltam ezt az egyoldalúságot. A filozófiai front helyreállításának legfőbb akadályát a kölcsönös bizalmatlanságban látom. Ez a magyarázata szerintem annak, hogy bár az álláspontok objektíve közeledtek egymáshoz, szubjektíve az ellentétek merevebbnek tűnnek, mint valaha. Előbb ezt a bizalmatlanságot kell felszámolni, hogy végre nyugodt légkörben és valóban tudományos szellemben vitathassuk meg azokat a kérdéseket, amelyekben eltérnek a vélemények. Ezt a célt azzal szolgáljuk a legjobban, ha most elsősorban a saját hibáinkkal foglalkoznuk.

A XX. Kongresszusról van szó. Nem lehet eléggé komolyan venni, hogy a XX. Kongresszus milyen nagy feladatokat ró a magyar filozófusokra. Semmi értelmét nem látom annak, hogy mint ahogy ez pártunk határozatai és a Szovjetunióban lefolyt viták után történni szokott, ismét azt kezdjük vitatni, hogy a XX. Kongresszus kit igazolt. Aki valóban becsületesen magáévá tette a XX. Kongresszus szellemét, nem állíthatja jó meggyőződéssel, hogy a XX. Kongresszus őt igazolta. A XX. Kongresszus beszélt a dogmatizmus elleni harcról, a lenini örökség megőrzésének fontosságáról és beszélt arról is, hogy az ideológiának jobban a gyakorlat felé kell fordulnia. A magyar filozófusoknak nagyon komolyan meg kell vitatniuk ezt a kérdést is. Én nem akarok itt valami programot adni, de azt meg szeretném mondani, hogy a gyakorlat felé fordulást – vagy azt a tételt, hogy most a marxizmus gazdasági oldala áll előtérben – nem úgy értem, hogy most a technológia dialektikáját kell kidolgoznunk. *(Derültség.)*

A demokratizmus kiszélesítéséért harcolunk. Ezt a filozófusok azzal segíthetik elő legjobban, ha segítenek minél műveltebbé tenni népünket. Ennek ezernyi módja van, és éppen úgy része a fundamentális kérdések kidolgozása, mint a filozófiai műveltség terjesztése. Igenis szükség van a filozófiatörténet tanulmányozására, de tegyük lehetővé minél több embernek, hogy ezt meg is tudják tenni. Szigeti és Heller elvtársak – úgy tudom – most fejezik be a filozófiatörténeti tanfolyamaikat. Mind a kettőt szeretik a hallgatók, színvonalasnak, érdekesnek tartják. Nem tudom,

hogyan fogalmazzam meg, hogy ne vegyék beleavatkozásnak a munkájukba, de tényleg nagyon jó volna, ha valamelyikük könyv formájában is elkészítené.

Azt is tudomásul kell venni – és eddig ezzel nem sokat törődtünk –, hogy a filozófus munkáját nemcsak a feladat, hanem a hajlam, az előképzettség, az érdeklődési kör is meghatározza, és hogy a tudományos munkáknak is megvannak a maguk műfaji sajátosságai. A népszerűsítő munkák legyenek érdekes, vonzó, a lehetőség szerint könnyű olvasmányok — ebben például nem árt egyik-másik nyugati filozófustól tanulni. Ha viszont valaki „*Az ész trónfosztását*" akarja elolvasni, ne beszéljen mindjárt arisztokratizmusról, ha egy-egy mondatot vagy szakaszt csak a második olvasásra ért meg.

A XX. Kongresszus után az emberek most minden jelenséget, minden fogalmat újra mérlegre tesznek, és ez nagyon jó dolog. Valóságos nagytakarítás folyik most a fejekben. Márpedig minden nagytakarítás rendetlenséggel jár. A filozófusok nagyon sokat tehetnek azért, hogy e nagytakarítás során a kommunisták minél alaposabb munkát végezzenek, és végül mégis minden a maga rendes helyére kerüljön. *(Taps.)*

HERMANN ISTVÁN: Kedves Elvtársak! Igen nehéz ezen a filozófiai vitán néhány kérdéshez hozzászólni azután, hogy Balogh elvtárs jó néhány argumentatio ad hominem-et, vagyis személyes kérdést vetett fel, mégpedig olyan személyi kérdéseket, amelyek nem elviek, hanem elsősorban modorbeli, külsődleges jellegűek. Balogh elvtárs önkritikája valóban úgy kezdődött, mint Havas elvtárs mondta, és valóban azt hiszem, igen komoly lépés volt előre, de ennek a lépésnek jelentőségét Balogh elvtárs kissé eltúlozza. Amit én úgy értékelek, hogy elsősorban lépés előre, az az, hogy belátja, tényleg hibásan, rosszul oktatták a filozófiát, tényleg alapvető hibák voltak a filozófiai oktatásban. Azt is meg kell azonban mondanom, hogy valóban rossz helyzet állt elő itt a filozófiai oktatók és oktatás számára. Igen sokan beszéltek itt arról, hogy két front volt és ez rendkívül egészségtelen. De minek következtében alakult ki ez a két front? Nyilvánvalóan annak következtében, hogy más elvek voltak az egyik fronton más elvek a másik fronton, és ennek a két elvi állásfoglalásnak voltak meghatározott gyakorlati következményei. Csak egyetlen ilyen gyakorlati következményt említek. Ha komolyan a tudományos filozófia alapjára helyezkedünk, ha arra az alapra helyezkedünk, hogy legalábbis csak az nyilatkozzék Hegelről főiskolai fokon, aki olvasott valamit belőle – és ez véleményem szerint a minimum – abban az esetben természetes az, hogy az elvtársaknak időt kell adni arra, hogy előadásaikra felkészüljenek, hogy komolyan tanulmányozzák azt az anyagot, amelyről előadást

fognak tartani. Ugyanakkor az is természetes, hogy amikor ezt nem tartják egyesek fontosnak, hogy valaki ismerje is azt, amiről beszél, akkor természetszerűleg nem adnak rá időt. Ez az időkérdés nagyon szorosan összefügg az általános elvi kérdésekkel. Nem hiszem, hogy szabad ezt az időkérdést, amit itt Balogh elvtárs is felvetett, az elvi kérdésektől különváltan, elszigetelten felvetni. Azt hiszem, hogy számos ilyen kérdés van, csak ezen próbálom ezt illusztrálni. Nyilvánvaló, hogy igen sok elvtársnak valóban nem volt ideje arra, hogy alapvetően képezze magát, hogy felkészüljön előadásaira. Ez nagyon káros helyzet volt, ezek az elvtársak szenvedtek attól a feladattól, amelyet pártkötelességként mértek rájuk, hogy majdnem naponta 8 órán keresztül előadjanak, Ez nem lehetséges, ezt teljesen lehetetlen megoldani. Úgy gondolom, hogy az ilyen problémákat is az elvek döntik el, ha elvileg a tudományos módszerek, a tudományos oktatás alapjaira helyezkedünk, akkor meg fogjuk erről győzni az illetékes szerveket – és erről egységesen kell meggyőzni őket – és akkor nyilvánvaló, hogy ugyanazok az elvtársak, akik igen sokat panaszkodtak az időhiányról, meg fogják kapni azt az időt, ami a felkészüléshez szükséges. Ezért azt mondom, hogy valahogy igen sok elvtárs az elmúlt idők vitáiban önmaga ellen harcolt, szinte örült annak, ha maga alatt fűrészeli el a fát. Ezt igen sokan bizonyos részletkérdésekben már látják, de a szabad idő kérdése is az egyik ilyen részletkérdés. Önmaga ellen harcolt, amikor úgy nyilakozott, ahogy nyilatkozott. (Balogh Elemér: Egyetértek vele!) A bürokratikus állandó lekötöttséggel, a teljesen felesleges értekezletesdivel – mert vannak hasznos értekezletek is – vele jár az, hogy az emberek komoly, jelentős munkájukra nem tudnak elegendő időt és energiát fordítani. Én csak egy ilyen részletkérdést szerettem volna annak kapcsán elmondani és nyilvánvaló, hogy az elvtársak egy része ezt belátja.

Viszont az elvtársaknak egy más része még nem látja be, vagy csak bizonyos problémákat lát be. Heinének van egy nagyon szellemes mondása arról a költőről, aki egyik nap Napoleont dicsőíti, a másik nap Wellingtont: hasonlatos ahhoz a püspökhöz, aki reggel 8-10-ig a székesegyházban misét pontifikál, de rohan, mert 1/2 11-kor már kántor a zsinagógában. *(Derültség.)* Azt hiszem, nekünk nem ilyenfajta magatartásra van szükségünk. Nyilvánvaló, hogy nagy türelemmel kell lennünk addig, amig minden elvtárs, aki most a helyes álláspont felé közeledik, el fogja sajátítani a helyes álláspontot, mert ez elsősorban munka, tanulás kérdése.

Reflektálni szeretnék Balogh elvtárs néhány nézetére. Természetesen nagyon olcsó eljárás lenne, ha a módszertani dolgokat pécéznénk ki

beszédéből, mert Balogh elvtárs ezen a téren sorozatosan ejtett hibákat. Amikor az írószövetségi ellenállásról beszélt, akkor azt mondotta, hogy ott ne az osztálygyökereket keressük. Most más kérdés, hogy ezzel egyetértünk-e vagy sem, de ugyanakkor abban a pillanatban, ahogy a filozófiai kérdésre került sor, máris kispolgári anarchiát és még jónéhány ilyen jelzőt emlegetett. Vagy például azt mondta Balogh elvtárs, hogy ne legyünk durvák. A durvaságnak különböző fokozatai vannak és ezekben nem értünk egyet, mert úgy éreztem, hogy Balogh elvtárs eléggé durva volt. Nagyon helyeslem, hogy ne legyünk durvák, ne vitatkozzunk durván, de akkor az is, aki ezt követeli, próbáljon elvi módon és helyesen vitatkozni.

A legfontosabb kérdés véleményem szerint az, hogy Balogh elvtárs itt a személyi kultuszról beszélt Lukács elvtárssal kapcsolatban. Már most függetlenül attól, hogy Lukács elvtárs egy mondattal rávilágított ennek a dolognak alaptalanságára és helytelenségére, azt hiszem, erről még egy-két szót kellene mondani. Nálunk 1949-ben játszódott le a Rajkperrel párhuzamosan – és azt kiegészítve – a Lukács-vita. A Lukács-vita számolta fel a marxizmust, a realizmus konkrét, igazi követelését az irodalomban és a tudományos kutatásra való törekvést, az igazi marxizmust a filozófiában. (*Közbeszólás:* Nem csak!) Természetesen nem csak a Lukács-vita volt, követte ezt néhány más is. Gondolom, mindenki látja, hogy mennyire a marxizmus ellen ment a dolog, hogy Marx legfontosabb filozófiai műveit a mai napig nem lehet megkapni, csak egyes filozófiai műveket, fiatalkori filozófiai műveit majdnem teljesen negligáltuk. A *Német ideológiá*nak is pusztán egy kis részletét adták ki, a filozófiai, közgazdasági kéziratokból[38] pedig semmit. Azt hiszem, hogy ez egyáltalán nem véletlen. Itt egy általános politikai tendenciáról volt szó: a marxizmust egyszerűen helyettesíteni egy dogmatizmussal. Kétségtelen, hogy voltak egyes elvtársak, akik ennek a tendenciának szekerébe fogták magukat, és kétségtelen az is, hogy nemcsak kényszerből tették, amit tettek, hanem igen sokszor a legújabb párthatározatok hibáit még hibásabban túllicitálták. Nem lehet csak arra szűkíteni a kérdést, hogy egyes funkcionáriusok felsőbb utasításra, irányításra hibákat követtek el, hanem igenis túltettek ezeken a hibákon, még sokkal hibásabb vonalra álltak. Erről nagyon helyesen beszélt itt Havas elvtárs. Természetes, hogy ezek a hibák nem szubjektív rosszindulatból fakadtak, hanem abból, hogy ez az egész légkör, amely itt történetileg kialakult, mindenféle szempontból, az egyes személyek és a kutatás egésze szempontjából is nem volt hasznos a tudományos kutatás, a marxizmus igaz felfedezése tekintetében.

Balogh elvtárs jónéhány állítása teljes mértékben téves. Például az az állítása, hogy Lukács elvtársat sohasem rágalmazták. Ezekkel a sze-

mélyes kérdésekkel nem szívesen foglalkozom, de aki ott volt ezeken a vitákon, az többször hallotta saját két fülével, úgy hogy ezt nem lehet letagadni.

Hozzá kell tennem azt, hogy ugyanakkor Balogh elvtárs valószínűleg tudja, de úgy látszik, mégsem tudja azt, hogy ez a filozófiai egységfront, amelyről beszélt, ez a teljes egység a Lukács-tanítványok és Fogarasi elvtársék között, Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs között nincs meg minden kérdésben. Igen sokszor előfordultak igen komoly nézeteltérések és viták, természetesen a vitát minden esetben marxista alapon folytatták. Én például emlékezem arra és Balogh elvtárs is valószínűleg tudja, de mégsem mondja, hogy Fogarasi elvtárs Nádor elvtárs disszertációját nem tartotta jónak, és mint opponens visszautasította. Nyilvánvaló, hogy itt egy egységről, teljes kritikátlanságról beszéltek. Nem hiszem, hogy ez például a kritikátlanság bizonyítéka volna. A tények egész sorát lehetne felhozni, amikor Fogarasi elvtárs valamely véleményével szemben Lukács elvtárs más nézetet képviselt, bár meg kell vallani, hogy a lényeghez képest csak részletproblémákkal, jelentéktelen problémákkal kapcsolatban. Azt is meg kell azonban mondani, hogy ugyanakkor, amikor Fogarasi elvtárs számos hibát, tévedést követett el egyes propagandisztikus cikkekben, kétségtelen, hogy Fogarasi elvtárs az egész filozófiai vitában, munkásságában az elméletileg tudományos vonalat képviselte. Igaz, hogy tévedett Fogarasi elvtárs, talán fel fogják olvasni, hogy melyik cikkében tévedett, de az vesse rá az első követ, aki nem tévedett nagyobbat. Viszont Fogarasi elvtársnak egész tudományvonala arra irányult, hogy a logika, a társadalmi tudományok alapvető, konkrét tudományos kérdéseit dolgozza ki, és ebben a kérdésben valóban nem volt eltérés sem Fogarasi elvtárs, sem Lukács elvtárs, sem tanítványaik között. Itt a fő ellentét valóban a tudományos kutatás és a tudatos megtévesztés ellentéte volt, az utóbbi igen sok brosúrában és egyéb írásban megnyilatkozott. Természetesen itt nem a szerzők szubjektív tudatáról, akik esetleg maguk is elhitték, amit leírtak. *(Derültség.)* Volt eset rá: láttam egy jegyzőkönyvet, ahol a szerző azt vallotta, hogy maga sem hitte el, amit leírt, de leírta. Az esetek többségében a szerző elhitte azt, amit írt, mégis ezek a művek az igazság, a tudomány nem ismeretében az igazság félrecsavarásához, cáfolatához, degradálásához vezettek, ennek megvoltak bizonyos ideológiai formái.

Vannak elvtársak, akik azt mondják, hogy közvetíteni kell a két tábor között. Ez a közvetítés így – véleményem szerint – nevetséges, mert elvi szempontból nem lehet közvetíteni az igazság és a megtévesztés között. *(Élénk taps.)* Ha végignéznek az elvtársak az utóbbi évek politikai,

irodalmi és filozófiai irodalmi termésén, akkor néhány ujjukon megszámolhatják azokat a műveket, amelyek az idők folyamán igaznak bizonyultak. Azt hiszem, ha ezeket végigszámolják ujjaikon, akkor azt fogják látni, hogy itt, ebben a kérdésben ütközött össze mereven a két vonal. Más kérdésekben merev összeütközésről szó sem volt, és nem is lehetett. Természetesen itt egységes frontra van szükség, de az igazság alapján, azon az alapon, hogy mindenki elismeri azt, ami az egyes dolgok természetéből következik, mert ha nem ezen az alapon csinálunk egységfrontot, akkor az tulajdonképpen teljes humbug.

Azt is meg kell mondanom, hogy nem érdekel az ma senkit, hogy valaki 1950-ben vagy 1951-ben mit mondott, feltéve, ha az illető becsületes ember volt akkor is, becsületesen igyekezett a marxizmus ügyéért valamit tenni, még ha éppen az ellenkező ügyért tett is valamit. Senkit a világon nem érdekelhet 1956-ban, hogy valaki mit mondott 1951-52-ben. Itt nem személyekről van szó. Ezért keserített el nagyon, amit itt Balogh elvtárs a személyekkel kapcsolatban mondott. Nem személyekről van szó, hanem aki helyes elveket vall, az fogja továbbvinni a filozófiai munkát. *(Élénk taps.)*

KÁDÁR IVÁN : Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy mint laikus szóljak hozzá a filozófiai vitához. Tekintve, hogy az élet más területén is előfordul, hogy laikusok szólnak hozzá egyes kérdésekhez, remélem, nem lesz olyan nagy baj. *(Derültség.)*

Két kérdéshez szeretnék hozzászólni: a társadalomtudományi munka és benne a filozófiai munka megbecsülésének kérdéséhez egyrészt, másrészt a dogmatizmus és a személyi kérdés összefüggéséhez.

Először a társadalomtudományi munka megbecsüléséről szólok. Ami ennek anyagi oldalát illeti, nem a fizetések problémájáról akarok beszélni, csak a tudományos munka egyéb anyagi feltételeiről. Világos, hogy nemcsak az üzemekben van szükség bizonyos szerszámokra a munka eredményes viteléhez, hanem a tudományos munka területén is. Mi azonban a helyzet? Egyes megjelent művek, főleg a külföldi kiadványok beszerzése szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik, márpedig világos, hogy megfelelő tudományos munkát végezni, a tudomány új eredményeivel lépést tartani úgy nem lehet, hogy a könyvbeszerzés egyik fő forrása az illető tudományos káder zsebpénze legyen, ami köztudomásúan az illető feleségének jóindulatától is függ. *(Derültség.)*

Ennél a kérdésnél azonban még fontosabb a probléma személyi oldala. Azt gyakran lehet hallani, hogy valaki jó fizikus vagy jó kohász, de hogy valaki jó filozófus vagy jó közgazdász, az igen ritkán használt fo-

galom, és általában csak temetési gyászbeszédekben lehet hallani. *(Taps és derültség.)*

Engedjék meg, hogy a kérdés személyi részével kapcsolatban néhány szóval hozzászóljak Lukács elvtárs megbecsülésének kérdéséhez a laikus szemével. Jelenleg az a megengedhetetlen helyzet állt elő, hogy Lukács elvtársnak tudomásom szerint olyan tanszéke van a bölcsészkaron, amelynek egyetlen kötelező kollégiuma sincs, tehát hallgatása egyetlen hallgató számára sem kötelező. Enyhén szólva kétlem, hogy filozófiai frontunk olyan jól állana, filozófiai káderekben olyan bővében lennénk, ami ezt indokolttá tenné. Valóban igaz az, hogy Lukács elvtársat nemzetközileg sokkal jobban megbecsülik, mint a saját hazájában (Úgy van! Úgy van!), és azt hiszem, mégsem lehet helyes ebben az esetben olyan helyzetet teremteni, ami az ismert közmondásnak felel meg, hiszen filozófiáról és nem proféciáról van szó. A kérdést súlyosbítja az is, hogy Lukács elvtárs politikai szerepét a munkásmozgalomban is elhallgatták. Az itt már többször említett *Blum-tézisek*re gondolok, amelyeknek nem csak a magyar, hanem a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából is igen nagy jelentőségük volt, hiszen körülbelül tíz évvel a Komintern kongresszusa[39] előtt jelentek meg, ezeket a téziseket elhallgatták, sőt negatívan értékelték. Úgy gondolom, hogy Lukács elvtársnak, a párt alapító tagjának, a Tanácsköztársaság egyik vezető személyiségének, aki a párt elméletében és gyakorlatában egyaránt – az illegalitásban és a legalitásban is – kivette a maga részét mind a filozófiában, mind a munkásmozgalom terén, el kell foglalnia azt a helyet, ami őt méltán megilleti. *(Taps.)*

A második kérdés a dogmatizmus kérdése, és ennek összefüggése a személyi kultusszal. Vannak álláspontok, amelyek szerint az egyes dogmatikus állásfoglalások a filozófiai vitákban is egyedül a tudatlanságból erednek. Persze ebben is van némi igazság: nem kevesen voltak, akik nem ismerték ugyan alaposan Lukács és Fogarasi elvtársak műveit, de ettől nem zavartatva, vígan bírálták azokat. Nem kevés olyan elvtárs volt, aki csak írt, és nem olvasott. *(Derültség.)* A dogmatizmus gyökere azonban elsősorban nem a tudatlanság volt. Persze Balogh elvtársnak abban igaza van, hogy ezek a különböző extrém példák nem elsősorban a filozófia vezető művelőire vonatkoznak, de ennek tükröződése, kihatása a filozófiaoktatásban igenis nagymértékben megmutatkozott: az a bolha, amelyet Balogh elvtársék elültettek egyes emberek fülében, elefánttá vált a gyakorlatban. A dogmatizmus gyökere azonban elsősorban nem a tudatlanság, hanem a személyi kultusz, a személyi kultusz azáltal, hogy a kritikát elfojtja, az önálló gondolatokat lebecsüli, azon az álláspontón van, – hogy az előbbi hasonlatnál maradjak –, hogy a bolha ne köhögjön, és ez szükségképp idealizmushoz vezet. A dogmatikusok néha teljes

jóhiszeműséggel abban a hitben, hogy a párt ügyét szolgálják, félretéve a konkrét elemzés lenini követelményét, mindig azt veszik elő a marxizmusból – persze a marxizmus lényegével szöges ellentétben – amire pillanatnyilag szükségük van. Az ilyen politikai rövidlátás csak látszólag segíti a pártot, de lényegében súlyos károkat okoz, mivel tudománytalanná teszi, elsekélyesíti a marxizmust és benne a filozófiát.

Balogh elvtárs beszélt itt a konjunkturizmus kérdéséről: arról, hogy azokat a hibákat, amelyek a népi demokratikus fejlődés értékelésével kapcsolatosak azok követték el, akik a népi demokratikus fejlődéssel foglalkoztak, akik pedig nem foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel, nem is követhettek el ilyen hibákat. Azt hiszem, ez egy teljességgel helytelen álláspont. Menlevelet ad lényegében minden hibának, mert persze az igaz, hogy aki nem foglalkozik valamilyen kérdéssel, az nem is követ el hibát ezen a területen, de úgy gondolom, ugyanakkor mégis meg kell valamit gondolni, hogy megint Lukács elvtárs példáját vessem fel. Jól emlékszem arra, hogy Lukács elvtárs foglalkozott a népi demokrácia problémáival, és amikor nem fejthette ki nézeteit, nem volt hajlandó meggyőződése ellenére kérdéseket kifejteni. Azt hiszem, így is lehet dolgozni.

Balogh elvtársnak igaza van abban is, hogy nem szabad eltaszítani azokat, akik hibáikat elismerve becsületesen akarnak harcolni a XX. Kongresszus megvalósításáért, és azt hiszem, hiba lenne, ha Balogh elvtárs tényleg egyes helytelen közbeszólásokból szűrné le a maga véleményét. Az azonban nem kétséges, hogy nem lehet egyetérteni Balogh elvtársnak azzal az álláspontjával, hogy nemcsak becsületes és becstelen emberek vannak, hanem vannak olyanok is, akik hibákat követnek el. Azt hiszem, ezek is vagy becsületesek, vagy becstelenek; és arról van szó, hogy ha valaki hibákat követ el, de becsületes – becsületesen elismeri ezeket a hibákat, igyekszik változtatni, igyekszik azokat kijavítani – akkor természetes és szükségszerű, hogy a szocializmus ideológiai frontjának építésében fontos szerepet kell betöltenie.

Ami magát a bírálatot illeti, több elvtárs felvetette a Filozófiai Évkönyv bírálatát. Megint nem akarok tartalmi kérdésekhez hozzászólni, nem értek eléggé hozzá, de szeretném egy problémára felhívni a figyelmet, mégpedig arra, hogy igaz ugyan, hogy mi nem vagyunk mohamedánok, akik sarujukat levetik mielőtt belépnek a templomba, azonban azt hiszem, azért nem árt egyes elvtársaknak a szellemi sarujukat bizonyos esetekben levenni. Arra gondolok, hogy azért egy fiatal, kezdő tudományos munkásnak mégis bizonyos tisztelettel kell hozzányúlnia Lukács elvtárs munkásságához. *(Taps.)* Nem arról van itt szó, hogy el kell kenni esetleges hibákat, amelyeket vezető, képzett, nemzetközi hírnévvel ren-

delkező tudományos kádereink elkövettek, de az aztán a tisztelet minimális foka, hogy valaki olyan alapossággal nyúljon a bírálat fegyveréhez, amilyen alaposságot az illető tudományos munka megérdemel.

Balogh elvtárs felvetette a személyi kultusz kérdését is. Egyetértek azzal, hogy ezt a kérdést felvetette, de azt hiszem, talán mégsem foglalt el ebben e kérdésben helyes álláspontot, nem helyes példákat vetett fel. Úgy gondolom, nem az a személyi kultusz fő kérdése, hogy Lukács elvtárs körül akadnak, vagy nem akadnak olyanok, akik Lukács elvtársat gátlástalanul dicsérik. Nem hiszem, hogy ez lenne a személyi kultusz terén a fő veszély. Úgy gondolom, hogy a kérdés ilyen tárgyalása mellékvágányra viszi a dolgot (Úgy van! Úgy van!). Felmerül a kérdés – itt közbeszólások formájában elhangzott –, hogy Lukács elvtárs kezében nincs hatalom. Azt hiszem, hogy bizonyos fajta hatalom van Lukács elvtárs kezében: az igazság hatalma. *(Élénk taps.)* Úgy gondolom, ez sem megvetendő fegyver. A dogmatizmussal kapcsolatban: természetesen itt nemcsak a tudományos munkában megnyilvánuló dogmatizmusról van szó, hanem a betűrágás, a konkrét helyzettől elvonatkoztatott szócséplés, idézetek ismételgetése talán még fokozottabban nyilvánult meg az oktatásban. Hogy ez milyen fokra hágott, azzal kapcsolatban engedjék meg az elvtársak, hogy egy ebben az évben előfordult példát mondjak el. Egyik legfontosabb oktatási intézményünknél filozófiából dolgozatot írattak, amelynek során a következő kérdés szerepelt: Sztálin a XIX. kongresszuson arról beszélt, hogy a többi országok kommunista pártjai, amikor a Szovjetuniót segítik, saját magukat segítik. Sztálin itt azt mondja: A kölcsönös támogatásnak ez a sajátossága azzal magyarázható, hogy...? Kérdés, mi következik a „hogy" után, ami az indokolást tartalmazza. *(Derültség.)* Nem hiszem, hogy ilyen módszerek a marxizmus elsajátítását segítik elő, és ez nem 1945-ben, hanem 1956-ban fordult elő. (*Közbeszólás:* Hol?) A Lenin Intézetben! *(Derültség.)* A fentieken kívül úgy gondolom, hogy a filozófiai oktató és tudományos munka színvonala nem csak azzal emelhető, ha a kérdéseket újszerűen, alkotó módon dolgozzuk ki, új problémákat vetünk fel. Emeli az is, ha egyes, eddig tárgyalt kérdéseket elhagynak. A történelmi materializmus eddig foglalkozott – nem valami magas színvonalon – olyan kérdésekkel is, amelyek a pártépítés agitációs megbeszéléseinek napirendjéhez kell tartozzanak. Ezek elhagyása véleményem szerint nem árt, hanem használ.

Végül ehhez a témakörhöz tartozik az is, hogy egyes elvtársaknak le kell szokniok arról, hogy problémákat pusztán tekintélyi alapon döntsenek el. Persze tekintélyre szükség van, ezt úgy gondolom, senki sem vitatja, azonban önmagában a tekintély nem lehet perdöntő. Perdöntők

csak a tudományos érvek lehetnek, csak a tudományos vitákban elfoglalt helyes álláspontok. Stendhal mondotta azt, hogy „szeretem a matematikát önmagáért, mert nem fogadja el sem a képmutatást, sem a homályosságot, ezt a két szörnyeteget, amelytől undorodom." Ezt az elvet a marxista filozófia művelésében is alkalmazni kell.

Elvtársak! A kialakuló szabad viták légkörében kétségtelenül nőnek vadhajtások is. Nem kétséges, hogy ilyenek ma is többé-kevésbé megmutatkoztak, azonban mit szólnának egy olyan paraszthoz, aki a gyom miatt a mégis túlsúlyban lévő gabonát is kipusztítaná. Lesznek helytelen nézetek, és olyanok is, amilyenek eddig csak eldugottan jelentkeztek, ezek cáfolatára feltétlenül szükség van, de eredményes cáfolatuk csak a dogmatizmustól megtisztított marxista filozófia alkotó alkalmazásával lehetséges. Erre kell törekedni. *(Taps.)*

JÁNOSSY LAJOS: *(Élénk taps)* Kedves Elvtársak! Néhány szót szeretnék szólni arról, hogy milyen rettenetes és romboló hatása van a dogmatizmusnak éppen a filozófiában és a dialektikus materializmus alkalmazásában. Megmondhatom bátran, hogy az én tudományos munkásságomban a dialektikus materializmus ismerete igen sokat segített, és eredményeimnek egy részét biztosan annak köszönhetem, hogy ezt a módszert következetesen próbáltam alkalmazni, és abban a szerencsében részesültem, hogy fiatal korom óta már jó kézből kaptam ezt a filozófiai irányt.[40]

De most arról szeretnék beszélni, hogy milyen a helyzet ma. Ha ezt a kollégák között – most szakkollégákra gondolok – elmondom, vagy hasonló sokkal szerényebb megállapítást teszek, egy kicsit mosolyognak és tudják, hogy Jánossy jó akar lenni a felsőbb körökben, és azért mondja ezt. Ez – sajnos – nem igaz. *(Derültség.)* Viszont nagyon is érthető, és éppen arról akarok beszélni, hogy miért gondolják ezt kollégáim. Mit ismernek különösen a polgári fizikusok nálunk, de nemcsak nálunk, hanem a Szovjetúnióban is, ahol nagy bajok vannak ezen a téren? Hogyan ismerték meg ők a dialektikus materializmust? Egyszerűen betűrágást, dogmatizmust ismertek meg, aminek hozzá még az a kellemetlen következménye van, hogy ha valaki nem tartja be a formát helyesen, akkor a fejére ütnek, hogy ellenség — és így tovább. Ez most a XX. Kongresszus óta – formájában – talán egy kicsit csökkent, de lényegében a fizika és a természettudomány területén még kevés a haladás, nagyon sokat kell még várnunk.

Hogyan védekeznek azok a fizikusok és más természettudósok, akik szeretnének dolgozni, de ezekkel a dogmatikus nézetekkel kerülnek szembe? Először is szent meggyőződésük, hogy minden mese, amit itt

hallanak, és pozitivista meg hasonló nézeteiket éppúgy fenntartják, mint azelőtt, csak formát keresnek, hogyan lehet ezeket a nézeteket eldugni. A Szovjetunióban ezeknek a dogmatikus nézeteknek egy nagy képviselője volt: a filozófus Makszimov, aki most visszavonult.

Igen erősen kifejezésre juttatta, hogy melyik nézet idealista, melyik nem, hogyan kell a Heisenberg-féle relációt[41] értelmezni stb. Nem akarok vitába szállni azzal, amit mondott, hiszen ez nem lenne érdekes, hanem mindenesetre jellemző volt, hogy fogalma sem volt arról, amit beszélt. *(Derültség.)* Ezt persze így kimondani nem volt nagyon jó, viszont ezt észrevették az emberek és becsapták. Egy nagy becsapási manőver volt, ami nagyon nagy sikerrel ment, a fizikusok célja ugyanis az volt, hogy dolgozni akartak, atomenergiát meg ilyesmit csinálni. Fok akadémikus Leningrádban[42] – aki különben kitűnő fizikus és nagyon nagy hírneve van a relativitás-elmélettel kapcsolatban – kitalált egy olyan nyelvet, amelybe a filozófusok nem tudnak beleszólni. *(Élénk derültség.)* Használja azokat a kifejezéseket, amelyeket a legdogmatikusabb könyvekben lehet találni, a helyes dolgokat keveri a helytelenekkel, például megmagyarázza, hogy a Bohr-féle bizonytalansági reláció[43] és mindaz, amit Bohr mond, pontosan megfelel a dialektikus materializmusnak — és ezt olyan sikerrel csinálja, hogy sajnos, nyugati kollégáink, akik nem egészen értik az összefüggéseket, beleestek. Ez a módszer megmentette a szovjet filozófusokat attól, hogy ne tudják művelni a fizikát, mert hiszen másképp ideológiai hibákat követtek volna el. Azonban igen nagy zavart is okozott, és nagyon hátráltatja a dialektikus materializmus tényleges alkalmazását a fizikában, amire pedig igen nagy szükség van.

Persze ilyen védekezések nálunk is vannak. Neveket nem akarok itt mondani, az nem tartozik ide, de nálunk is vannak olyan tendenciák, hogy pozitivista nézeteket el akarnak rejteni. Néhány szót arról, hogy ezek a dolgok nem javultak, vagy legalábbis nem lényegesen. Azt szeretném mondani, hogy a tényleges vita a fizikában még nem alakult ki, vagy legfeljebb csak részben. A legtöbb cikk, amely állítólag a dialektikus materializmus szempontjai szerint készült, csak ilyen homályosítás, ahol tudatosan vagy nem tudatosan, de ez a Fok-féle álláspont fejeződik ki. Nálunk is van egy ilyen manőver, csak nem mondják ki, kitalálnak egy nyelvet a régi dolgokra. Mi szívesebben csinálnánk úgy, ahogy megtanultuk azelőtt, de itt a gondolatok nem bontakozhatnak ki, mert a dolgok el vannak kenve. Most azonban megjelent a Kommunyisztban Omeljanovszkijnak egy cikke a dialektikus materializmus kérdéseiről a természettudományokkal kapcsolatban. Sajnos az egész cikk kezdeti, még elég felületes, egy dicshimnusz, hogy mi mindent lehetett megcsinálni a dialektikus materializmus segítségével, hogy mennyire bizonyítja a fizika

a dialektikus materializmust és így tovább. Kissé szomorúan olvassa az ember ezt a cikket, mert tény az, hogy a dialektikus materializmus felhasználása nagyobb mértékben elősegítette volna a fizikát, a nehéz és tisztázatlan kérdésekben sokkal tovább jutottunk volna, ha többen éppen a dialektikus materializmus módszereivel nyúltak volna hozzá a kérdésekhez, viszont a dialektikus materializmus helyes alkalmazása éppen emiatt a dogmatikus rendszer miatt nem alakulhatott ki. Sajnos – az én meggyőződésem is, és különösen nem marxista kollégáim meggyőződése – hogy eddig a dialektikus materializmus nem járult nagyon hozzá a fizika fejlődéséhez, és biztosan nem az olyan problémák megoldásához, mint a bizonytalansági korreláció. Azért mondom, hogy a hibákat fel lehessen számolni. Nagyon fontos, hogy együttműködés alakuljon ki a marxisták és a természettudósok között. A természettudósok tanulják meg a dialektikus materializmust, de ennek előfeltétele, hogy azok a marxisták, akik a fizikával és a természettudománnyal akarnak foglalkozni, tanulják meg a fizikából vagy a természettudományokból azt, ami szükséges ahhoz, hogy ez a kapcsolat ténylegesen létrejöhessen. *(Taps.)*

Engem itt talán implicite személyi kultusszal vádolnak, de ennek ellenére meg merem mondani, hogy nálunk éppen Fogarasi elvtárs vette magának ezt a fáradtságot, és hogy mennyire jutott el, arra nézve elmondom: bevallom, bizonyos meglepetéssel láttam, hogy egy amerikai fizikai folyóirat Fogarasi művét idézi, beszél arról, hogy Fogarasi elvtárs olyasmivel foglalkozik — biztos, hogy ez nem a személyi kultusz következménye. *(Élénk derültség és taps.)* Azt hiszem, ezen a téren nem a fizikusoktól és a polgári fizikusoktól kell várni, hogy közeledjenek a marxizmushoz, hanem mi, marxisták, természettudósok és filozófusok tanuljuk meg annyira a szakmánkat, hogy keltsünk bizalmat, mutassuk meg, hogy eredményesen lehet továbbjutni, ha komolyan tanulmányozzuk a dialektikus materializmust, és ez a nagy kérdések megoldásához sokban hozzájárul. *(Élénk taps.)*

SZIGETI JÓZSEF : Kedves Elvtársak! Sok érdekes és értékes hozzászólás hangzott el. Ezek közül elsősorban azokra a hozzászólásokra szeretnék reflektálni, amelyeket itt Havas elvtárs és Balogh elvtárs mondott el, de nem korlátozom magam erre, hanem egy-két elvi és történelmi kérdést is felvetek, ami szükséges a most kialakuló kérdések megítéléséhez.

Havas elvtárs azt mondotta, hogy annak az egységfrontnak, amelynek valóban létre kell jönnie a filozófia területén, legfőbb akadálya a kölcsönös bizalmatlanság. Azt hiszem, a kérdésnek ez a beállítása nem helyes. Nem helyes azért, mert eltussolja azt az alapvető tényt, hogy itt